

העמק דבר לפרשת וירא

פרק יח

פרק יח, א

א וַיֵּרָא אֱלֹהֵי ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פְּתַח-הָאֵהָל כַּחַם הַיּוֹם:

וירא אליו ה'. בלי שום מאמר. ודרשו חז"ל כדי לבקרו. אכן אם בשביל זה לחוד מאי סיפר הכתוב שהיה כחצות היום ומאי נ"מ בזה. אלא היה עוד סיבה לדבר, והיינו דאיתא ביומא פ"ג צלותא דאברהם אבינו מכי משחרי כותלי, היינו מחצות היום התפלל מנחה. והנראה שלמדו זה מהאי קרא, דגלוי שכינה היה מחמת שאברהם הכין עצמו לכך, כדרך חסידים ששוהין שעה אחת לפני התפלה לדבקה בה' ומשום הכי השיג אז גלוי שכינה. וכבר ביארו חז"ל בברכות (כז,א) ד'כחום היום', היינו חצות. ועיין להלן בפסוק כב, ואברהם עודנו עומד לפני ה', ובתרגום אונקלוס.

פרק יח, ב

ב וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיִּרְץ לִקְרֹאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה:

וירא. שני פעמים. ואמרו ברבה וירא במלאכים וירא בשכינה. ואינו מבואר כל כך. ועוד איתא שם אמר אם יהיו מכבדים זה את זה בני אדם גדולים הם ע"ש עוד. ולכאורה קשה, וכי מי שהוא מכניס אורח מדקדק על האורח אם הוא אדם גדול או לא. אלא כך העניין באשר שהיה אברהם אבינו שקוע באותה שעה באהבת ה' ובהקבלת פני שכינה. ומלבד שהוא תענוג נפלא עוד הוא מצות עשה ואהבת את ה' כמבואר בפרשת זו. ומכל מקום אי מתרמי איזה מצוה בשעה שהאדם שקוע באהבת ה'. מחויב להפסיק ממצות אהבה שאין לה זמן קבוע ועל זה איתא במסכת שבת (קכז,א) פרק מפנין, גדולה מצות הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה, שנאמר על נא תעבור מעל עבדך, ואין הכונה דמי שמכניס אורח גדול מהמקביל פני שכינה. אלא שהיא גדולה לדחות, שכך הוא רצונו ית' שיהא מצוה מעשית דוחה מצוה זו שאין לה שיעור זמן. והביאו ראייה מאברהם אבינו שהפסיק מהקבלת פני שכינה כדי לעסוק בהכנסת אורחים. ורבותא קאמר, דאפי' הכנסת אורחים שהיא מצות גמילות חסדים דוחה מכל שכן מצוה קבועה מן התורה. אכן, זה אינו אלא במצווה שאי

אפשר להעשות ביד אחרים, אבל אם אפשר להעשות ביד אחרים אין ראוי לדחות אהבת ה'. והרי זה דומה למצות תלמוד תורה שכתבנו לעיל (יז, כב) מסוגיא דמו"ק (ע').

וכל זה מבואר בכתוב. דאברהם אבינו בשעה שראה את המלאכים וגם ראה בשכינה, היה תמה וכאינו יודע מה לעשות אם להפטר מן השכינה או להכניס את האורחים. אח"כ נתיישב בדבר ואמר אם בני אדם גדולים הם ואין כבודם לצוות למשרתים להכניסם לבית, הרי מחויב אני להפסיק מהקבלת פני שכינה. אבל אם הדיוטים הם, אפשר לקיים מצוה זו ע"י אחרים היינו שיצוה את נעריו ולהכניסם ולהאכילם.

מפתח האהל. לא כהלכות דרך ארץ שההולך להקביל פני חשוב הרי זה מתקרב והולך בנחת, וכשהוא סמוך לחשוב הרי זה רץ אליו, כמו וירץ לקראתו ויחבק לו (לקמן כ"ט). אבל אברהם אבינו עשה כהלכות מצוה, שמצוה לרוץ מהחל ועד כלה. כך רץ אברהם מפתח האהל עד שהגיע אליהם.

פרק יח, ג

ג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם-נָא מְצֵאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֶל-נָא תַעֲבֹר מֵעַל עֲבָדְךָ:

אם נא וגו'. כבר מבואר בגמרא הנ"ל שפירשו דקאי על השכינה שביקש שלא יסלק עצמו ממנו עד שיפטור את האורחים. וההכרח לפרש הכי מדכתיב בלשון יחיד, ולא כמו שאמר לוט לשנים. וגם אברהם אמר רחצו רגליכם. אלא שתי משמעויות יש בפסוק הזה, גם לגדול שבהם, גם להקב"ה, ויש הרבה שמות בתורה שמשמעותם קודש וחול ועיין דברים (לב, ז) בפסוק ואמר אי אלהימו.

פרק יח, ד

ד גָּח-נָא מְעַט-מִים וְרָחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעַץ:

מעט מים. זה לא שייך לכלל אמור מעט וכו'. והא דלא אמר **יוקח מים** היינו שהראה שאינו מכביד עליהם ללון עמו. וא"כ היה ראוי לפני המנהג לרחוץ הרגלים יפה. אבל הוא לא מצא לב לבקש כל כך מהם, אלא שעה קטנה יתעכבו עמו. ולזה די רחיצה מועטת.

פרק יח, ה

ה וְאָקַחְהָ פֶת-לָחֶם וְסָעְדוּ לְבָכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ כִי-עַל-כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל-עֲבָדְכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

כי על כן עברתם. כאומר דמשום הכי אני אומר **ואחר תעבורו**, לא משום שאתם למשא עלי ללון גם כן, אלא משום שרואה אני שתמהרו עצמכם לדרך. שהרי על כן עברתם על עבדכם. **כן תעשה.** ולא אמרו נעשה. בידעם שאין בהם אכילה ושתייה ורחיצה.

פרק יח, ו

ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֱהָלָה אֶל-שָׂרָה וַיֹּאמֶר מִהְרֵי שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֶלֶת לּוֹשֵׁי וְעֹשֵׂי עֲגוֹת: וַיִּמְהַר. פועל יוצא, שצוה לעשות מהר, והזהיר את שרה שתמהר את שפחותיה ללוש ולהכין הכל. ומשום הכי לא כתיב וירץ אברהם כאן. דאהל שרה היה סמוך, ולא נצרך לרוץ כי אם למהר המעשה.

פרק יח פסוק ז

ז וְאֶל-הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן-בָּקָר רֶדְ וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל-הַנָּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ: וַיִּמְהַר. את הנער לעשות.

פרק יח, י

י וַיֹּאמֶר שׁוּב אֲשׁוּב אֵלַיךְ כָּעֵת חַיָּה וְהַיָּה-בֵּן לְשָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ וְשָׂרָה שָׁמְעַת פָּתַח הָאֱהָל וְהוּא אֲחֵרָיו:

שוב אשוב וגו'. בלי ספק ששרה כבר ידעה מכל המאמר של הקב"ה עם אברהם, שהיא ראתה כל אשר הוא עושה במצות מילה, וגם שמעה שנוי שמות אברהם ושרה. ובעל כורחך הגיד לה דבר ה'. ולא בא המלאך אלא לצמצם את השעה יותר, כי מאמר ה' בשנה האחרת (יז, כא) לא נתבאר איזה אחרת, ואולי עוד איזה שנים. אבל המלאך אמר כעת חיה דמשמעו כשתגיע בראשונה אותו שעה.

פרק יח, יב

יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרַי בְּלַתִּי הֵייתָה-לִּי עֲדָנָה וְאֵלַי זָקֵן:

אחרי בלתי וגו' ואדוני זקן. מתחלה כשהגיד לה אברהם דבר ה' לא צחקה ולא התפלאה מזה, וידעה שלא יפלא מה' לתת הריון גם לאבן. אבל בראותה שהיא נעשית ילדה והייתה לה עדנה. הרי רצונו ית' שהלידה תהיה בדרך הטבע, וא"כ התפלאה על מה שאדוני זקן. שלא ראתה באברהם שום שנוי על פניו מכאשר היה. וזהו מאמר אחרי בלתי הייתה לי עדנה. ומכל מקום ואדוני זקן.

פרק יח, יג

יג וַיֹּאמֶר ה' אֶל-אַבְרָהָם לָמָּה זֶה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאֵף אֲמַנָּם אֵלַד וְאֲנִי זָקֵנָתִי:

האף אמנם אלד ואני זקנתי. ידוע מאמר חז"ל, והובא בפירוש רש"י, שהקב"ה שינה מפני השלום. בכל זאת ודאי אי אפשר שיצא דבר שקר מפיו ית' חלילה, שהרי היא אמרה הייתה לי עדנה. והוא להפך. וע' רמב"ן.

והנראה דהקב"ה אמר שאמרה בלשון תימא - וכי אני אלד בעת זקנתי, הלא שבתי להיות ילדה, וא"כ האיך אלד מאברהם שהוא כעת עוד זקן. אבל אברהם לא הבין הכי מפני השלום.

וכיוצא בזה בארנו בספר במדבר י"א כ"ג, שהעלים הקב"ה כונת דבריו ממשה בשביל צורך העניין. כך העלים הכונה מאברהם מפני השלום.

פרק יח פסוק, טו

טו וַתִּכְחַשׂ שָׂרָה לְאֹמֶר לֹא צַחֲקֵתִי כִּי יֵרָאֶה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צַחֲקֵתִי:

לא צחקתי כי יראה. האומר אליה דבר ה' היה אברהם. והכחישה באמת לא צחקתי, שהרי מעולם לא צחקה על עצמה. אמנם כי יראה להודות שכונת הצחוק שלה היה בשביל אברהם ומשום הכי גם כן לא פירשה היא דבר ה'. ואברהם לא הבין הדבר.

ויאמר לא כי צחקת. לפי הפשט השיב לה אברהם כך. אבל חז"ל ברבה פירשו שהקב"ה השיב. והוא כדברינו שאברהם הבין שמסתמא לא תכחיש בשקר דבר ה' ויש דברים בגו, אלא שהקב"ה השיב לה כי צחקת, היינו במה שאמרת ואדני זקן.

והנה האריך הכתוב להודיענו כל זאת. ויבואר להלן כ"א ג' עיקר התכלית, שהיה משונה נס אברהם מנס שרה. ומה פעל ועשה דבר הצחוק, שבשביל זה הגיע לה עסק אבימלך והיה לה למורת רוח מאד. וכל זה עניין שהגיע לזרעם כעניין כל מעשה אבות סימן לבנים.

פרק יח, טז

טז וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְפוּ עַל-פְּנֵי סָדָם וְאַבְרָהָם הֵלֵךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם:

לשלחם. שיעור לזיה. ולהלן י"ט כ"ז יבואר דלשיטת רבותינו התוספות על כורחך לזיה אותם מהלך ג' פרסאות, כדין תלמיד לרב, שהרי הכיר בהם עתה שהם מלאכים ממה שקראו את אשתו שרה. והרי עדיין לא נודע בעולם שנוי שמה. ועל להלן י"ט א'.

פרק יח, יז

יז וְהָאֹמֶר הַמִּכְסָּה אָנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אָנִי עֹשֶׂה:

וה'. הוא ובית דינו. חקרו שראוי שלא לכסות על פי שלשה טעמים בדבר.

טעם האחד:

פרק יח, יח

יח וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה לְגוֹי גָדוֹל וְעֵצוֹם וְנִבְרָכוּ-בוּ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום. לאותה אומה שיהיה גוי גדול ועצום.

ונברכו בו כל גויי הארץ. כל האומות כשהיו נצרכים לדעת איזה עניין בהכרח, לא יהיו מוכרחים לשאול באוב ושאר מיני כישוף, אלא יבואו לנביא בישראל ויגד להם, כמו שעשה מלך ארם עם אלישע. והקב"ה אמר לירמיה (א,ה) נביא לגוים נתתיך, וא"כ יהיו נברכים אומות העולם בו לדעת מה פעל אל, ומשום זה מהראוי שגם אברהם שורש אומה זו ידע גם כן מה שיגיע לגוי הארץ בזמנו.

טעם השני.

פרק יח, יט

יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את-בניו ואת-ביתו אחריו ושמו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על-אברהם את אשר-דבר עליו:

כי ידעתיו. רש"י פי' מלשון חיבה, וע' רמב"ן. והנראה לי כמשמעו מלשון ידיעה, והי ראוי לכתוב הודעתיו בהפעיל אבל באשר ידע אברהם כמה עינינים נסתרים על פי עמל ויגיעה בחכמת התורה וה"ה כמו שידע בעצמו, אלא שגם זה שהתעורר לדעת הוא על פי סיעתא דשמיא לדעת כל חכמה ומוסר. למען אשר יצוה וגו' משום הכי כתיב ידעתיו שיהיו נכללות שתי כונות וכך הוא דרך לשון הקדש. וע' בספר שמות (לג, יב) ובספר דברים בהאזינו (לב, ז) בפסוק שאל אביך.

וזה דבר טעם השני - באשר הוא יודע הרבה בעמלו כדי שימצא במה ללמד את בניו ואת ביתו, על כן ראוי לגלות לו ענין שיצא ממנו דבר מוסר מה שלא יוכל להגיע לידיעה זו ע"י עמל ויגיעה. והוא כענין שדרשו חז"ל בסנהדרין (צט, ב) על הפסוק נפש עמל עמלה לו. כל העמל בדברי תורה התורה עומלת לו ממקום אחר פירוש היא מסייעתו לדבר שלא יוכל להגיע ע"י עומק עיונו עומלת לו להגיעו ממקום אחר.

והנה בידיעה זו של סדום ומה שהגיע לה היה כמה דרכי מוסר לדעת דרך ה' בעונשי רשעים כמו שיבואר בסמוך וברישי פ' י"ט ועוד כמה לימודים הגיע מזה הענין כאשר יבואר לפנינו.

עוד טעם שלישי:

למען הביא וגו'. עוד טעם שלישי שראוי לגלות לו כדי להביא על אברהם את אשר דבר עליו. שיהיה אב המון גוים, וראוי לאב לחוש לקיומם, ואולי יועיל בתפלתו עבורם.

פרק יח, כ

כ ויאמר ה' זעקת סדם ועמרה פי-רבה וחטאתם פי כבדה מאד:

ויאמר ה'. אל אברהם.

זעקת סדם. היינו זעקת עשוקים מזרוע רבים כמו שכתב הרמב"ן והוא מהמדרש והוא טעם שראוי למהר עונשם כמו שכתבו התוספות ב"ק (צג, א) בשם המכילתא שממהרין לצועק יותר ממי שאינו צועק.

וחטאתם כי כבדה מאד. וגם בלי זעקה הלא כבד מאד חטאם.

פרק יח, כא

כא ארדה-נא ואראך הקצעתה הבאה אלי עשו פלה ואם-לא אדעה:

ארדה נא. כבר נתבאר לעיל בדור הפלגה (יא,ה) עניין ירידה כאן שהוא השפלת כבודו ית' להשגיח במעשי בני אדם של תהו. והרי הם כקטנים שאין כבוד לאב להזדקק לשפוט מעשיו. אך כאשר עושה דבר מבהיל מוכרח הוא להזדקק ולהענישו אף על גב שאינו לכבודו. כך היה ירידה לכבודו ית' להזדקק למעשי סדום.

ואם לא. שהצעקה היה יותר מן האמת שיהיו ראויים לכליה.

אדעה. אדע מה לעשות שיהיו מחויבים כליה כמו שהיה באמת שהזמין הקב"ה את המלאכים כדי שירשיעו לעשות עמם ויגיע מזה לידי מיצוי הדין כמו שיבואר בריש פ' י"ט. אבל כבר נגמר הדין לכליה בשביל הזעקה.

פרק יח, כב

כב וַיִּפְנוּ מִשֵּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֵמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנוּ עֹמֵד לִפְנֵי ה':

ויפנו משם. ממוקום שכלה הלוייה. ואברהם הלך מהם, פנו המלאכים לאחור להפרד מאברהם לכבודו וע' שמות ל"ג ט"ו.

ואברהם עודנו עומד. תרגם אונקלוס עד כען משמש בצלו קדם ה' ופי' בצלו הוא תפלה קבועה שבכל יום כמו שכתב להלן (מח,כב). ובספר שמות (לב,יא). וכבר נתבאר שאברהם הכין עצמו לתפלת מנחה אלא שעסק המלאכים הפסיקו. ואחר הלוייה עמד בתפלה בהיותו בדרך. ובעודנו עומד ומתפלל.

פרק יח, כג

כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם-רָשָׁע:

ויגש אברהם וגו'. התפלל על סדום.

(הרחב דבר:) והודיע הכתוב כל זה ללמדנו. שאין לאדם להתפלל אל איזה דבר רק בתוך תפלה קבועה, שאז הוא עת רצון. והיינו דאיתא בעבודה זרה (ז,ב) הכי קאמר קרא, אימתי תפלה לעני כי יעטוף בזמן שלפני ה' ישפוך שיחו. פירוש בזמן תפלה קבועה שנקרא שיח כמו שכתב התוספות שם. ומשום הכי לא הקדים אברהם כאן שבח לתפלה כדין. היינו משום שהיה בתוך תפלה קבועה שיש בו שבח כפירש"י שם.

וכל זה למדנו מכאן דה' אמר אל אברהם בשעת הילוכו לשלחם. ומכל מקום לא עמד לבקש עד שגמר הלוייה ועמד בתפלת מנחה, אז ואברהם עודנו עומד ומתפלל ויגש לצורך השעה. וכך עשה ישעיה הנביא דכתיב (במ"ב יט,ב) וישלח את אליקים... אל ישעיה בן אמוץ, ויאמרו אליו כה אמר חזקיה וגו' ויבאו עבדי חזקיהו אל ישעיהו וגו' ולכאורה מה זו ביאה הרי כבר באו אצלו. אלא משום שלא יכול ישעיה להתפלל מיד עד בוא זמן תפלה קבועה על כן הלכו משם וחזרו ובאו. ועיין להלן ל"ב י' ביעקב שהקדים שבח לצרה. ומבואר שלא היה בתוך תפלה קבועה. וביארנו שם הטעם משום שהיה השעה נחוצה ולא היה יכול להמתין על עת תפלה

קבועה. וכל זה מבואר גם כן בקראי דחנה. דהתפללה וקולה לא נשמע, ולמדו בזה הלכתא גברוותא דאסור להתפלל בקול. וקשה, הרי לא מצינו שאסור להתפלל בקול אלא ש"ע ולא שארי תפלות ובקשות, ומה זה שייך לתפלת חנה. ותו קשה וכי אפשר שלא ידע עלי הכה"ג זה הדין, ובלא ספק שהיה הדין מקובל מכבר ורק אנו למדים פסוקי דחנה, וא"כ מה זה תמה עליה.

אלא כך הדבר: דחנה באמת התפללה ש"ע, והכי מבואר במדרש והובא בילקוט שמעוני בתפלת חנה, ובאשר היה מיד אחרי אכלה ואחרי שתה לא הגיע עוד זמן תפלת הצבור במנחה קטנה, על כן כסבור עלי שאינה מתפללת ש"ע אלא תפלה נחוצה לצורך שעה. וא"כ שפיר תמה בשתים. חדא על שהיא מארכת ומרבה דברים ולפני הקב"ה יש להיות דברים מעטים כמאמר הכתוב בקהלת על כן יהיו דברין מעטים. ושנית אמאי קולה לא ישמע. והשיבה כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. פירוש 'שיחי' הוא שמונה עשרה, ולכעסי הוא צרתי, ואמרה בלשון כעס לרמוז כי משום הכי לא יכלה להמתין על תפילת הציבור, שהכעס שלה על פנינה הציקה להקדים תפילתה לשל ציבור, ומשום הכי דיברתי עד הנה. מיהו בגמרא לא הביאו זה הלימוד פסוקי דחנה דיש לבקש דוקא בש"ע, משום דזה כבר למדו פסוקי דאברהם אבינו. ועיין עוד מה שכתבתי להלן (מח, כב) ובספר שמות (לב, יא).

פרק יח, כד

כד אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא-תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה:

חמשים צדיקים בתוך העיר. דיוק בתוך משמע בכל מקום באמצע. משום שידע אברהם אבינו הנהגת חמש ערים הללו. שבאו מכל עיר עשרה אנשים במקום מיוחד באמצע העיר סדום להשגיח על עניני כוללים, ושיער אברהם אבינו דעכ"פ חמשים אנשים הללו אף על גב שהשגחתם רעה על ההמון, מכל מקום המה עצמם לא הגיעו לרשעות כל כך. והיינו שאמר אברהם עוד אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה. והיה לו לומר אולי יהיה חמשה וארבעים וגם לשון הצדיקים הידועים אינו בדיוק. אלא הכי פירוש: דאפשר שחסר מהראוי להיות חמשים אנשים חמשה, ומכל מקום אותו שם של חמשים במקומו.

ולא תשא למקום. לא אמר לכל המקום, כמו לשון תשובת ה', משום שלא ידע עדיין אם יש מדה זו לשאת לכל המקום בשביל צדיקים. על כן אמר סתם למקום ויהי סובל שני פירושים, או כל המקום, או עכ"פ מקום שהצדיקים עומדים באופן שיהיו המה ניצולים, והקב"ה השיב שכך המדה שצדיקים מגינים על כל המקום. ומכאן יש ללמוד איך שיהא אדם מעריך תפלה בעת צרה ר"ל.

פרק יח, כה

כה חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם-רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל-הארץ לא יעשה משפט:

חללה לך וגו'. הוסיף אברהם שני טעמים. א'. שיהיה כצדיק כרשע, וא"כ לא יגיע תועלת להביא מזה מוסר והוכחה על השגחה. ב'. השופט כל הארץ וגו' אפי' בלא חילול השם איך אפשר שהשופט וגו'.

פרק יח, כו

כו ויאמר ה' אם-אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל-המקום בעבורם: לכל המקום. אפילו באופן שלא יגיע נזק לצדיקים עם הרשעים. מכל מקום כך המדה שזכות צדיקים יועיל להגין על הרשעים גם כן.

פרק יח, כז

כז ויען אברהם ויאמר הנה-נא הואלתי לדבר אל-אדני ואנכי עפר ואפר: ויען אברהם. סתם עניה משמעו בקול רם כדאיתא בסוטה (לב,ב) תניא רשב"י אומר אדם שבחו בקול נמוך, וגנותו בקול רם. שבחו בקול נמוך מוידוי מעשר ופירש רש"י מדלא כתיב ביה עניה, וגנותו בקול רם מפרשת בכורים, היינו משום דכתיב וענית ואמרת (דבר' כו,ה). והנה אברהם אבינו התפלל בלחש כדין תפלה. אכן כשרצה לחזור ולבקש, והרגיש שאין זה מדרך המוסר להיות לבו גס כל כך לפני ה', אבל מדת החמלה והרחמים גבר עליו, על כן הרים קול בכיה ואמר דברי פיוס לכבודו של הקב"ה.

הנה נא וגו' ואנכי עפר ואפר. השפיל את עצמו בשני עצמים נבזים הללו לכונה מיוחדת לעניין. כי עפר יש לו מעלת תולדות שהרי הכל מן העפר. אבל אין לו יחס אב שהרי בא מקו תהו ואבני בהו שברא הקב"ה בראשית הבריאה. ואפר הוא להפך, שיחוסו רב מאבותיו שמהם נעשה אפר. אבל אין לו מעלת תולדות דזרעו שמצמיח הוא דל ורזה. וכשבא אברהם אבינו לשפוך תחינה, בא בענוות צדק, לומר שאינו בא בעיון תפלה לומר שתקובל תפלתו משום שיש לו זכות אבות או עטרת בנים. לא כן, אנכי הנני עפר ואפר בלי יחס ומעלה, רק חסד הנני מבקש. ובשביל חין ערך שפתים הללו זכה לאפר פרה ועפר סוטה, כדאיתא בסוטה (יז,א) היינו שזכו בניו שיהיו נרשמים בגדולה ע"י שני עפרות הללו, שאינם מועילים אלא לקדושת נפש ישראל ובזה נודע סגלת נפש הישראלי.

פרק יח, כח

כח אוילי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה התשחית בתמשה את-כל-העיר. ויאמר לא אשחית אם-אמצא שם ארבעים וחמשה:

לא אשחית. השחתה משמעו בשני אופנים, פעם בא על השחתה כולה ופעם בא על השחתה במקצת, כמו שכתבתי בספר דברים י' י'. ובשביל שאמר אברהם התשחית בחמשה את כל

העיר, הייתה התשובה לא אשחית. ולא נתבאר עדיין באיזה השחתה מדבר הקב"ה. אבל בארבעים ובשלושים אמר לא אעשה, משמעו כלל לא יעשה רע. וממילא למדנו דמכל שכן פירוש דלא אשחית שבפסוק זה, היינו שלא יהיה השחתה כלל. אבל בעשרים ובעשרה אמר ה' לא אשחית, משמעו כולם לא אשחית, אבל בכל זאת יהיה איזה מעשה לרעה.

פרק יח, לג

לג וַיִּלֶךְ ה' פֶּאֶשֶׁר כֹּלָה לְדַבֵּר אֶל-אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ:

וילך ה' וגו'. בשביל שלא רצה ה' שאברהם יבקש יותר, על כן תיכף כאשר כלה לדבר נסתלק רוח הקודש וכח הנבואה ממנו, והבין אברהם אבינו שאין רצון הקב"ה שיתפלל יותר. על כן: ואברהם שב למקומו, לאנשותו, שלא הוסיף להתבודד ולהתפלל. אף על גב שאפשר להתפלל גם בלא גלוי שכינה, מכל מקום הסיר מעליו עיון האלהות ושב למקומו. ועיין מה שכתבתי להלן (ל, כה) במשמעות מקומו כמה פעמים. שהוא ערך מדרגתו לפי העניין שמדבר שם.

פרק יט

פרק יט, א

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעָרֵב וְלוֹט יָשֵׁב בְּשַׁעַר-סְדֹם וַיֵּרָא-לוֹט וַיִּקָּם לִקְרֹאתָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֲפִים אֲרָצָה:

המלאכים. באו והתראו בדמות נביאים שהמה דומים למלאכים על כן נרתע לוט מפניהם, ומשום הכי כתיב בלשון המלאכים.

בערב. לפני דברינו לעיל דאברהם אבינו ליוה אותם ג' פרסאות, א"כ הלכו עם אברהם מהלך אדם משום הכי הגיעו לסדום בערב.

(הרחב דבר: אכן למאי פי' הכתוב שהיה כן. אלא יש עוד כונה בזה דעניין כל הספור דאנשי סדום הרשיעו עם המלאכים עצמם ולוט עשה עמהם צדקה וניצל. יש להבין, הלא הקב"ה ירד לראות כביכול הכצקתה הבאה עשו בלי זה העסק. וכן לוט היה ראוי להציל אותו גם בלא זה וא"כ למאי סיבב הקב"ה זה העסק.

אלא מתחלה יש לדעת דכך מדתו של הקב"ה: כשרצונו ית' להעניש אומה או אדם ועדיין לא הגיע מידת הדין לכך, אזי מסבב המקום ית' להגיעם לידי חטא חמור ויענשו על פי מידת הדין. וכך כתוב בפירוש המשניות להרמב"ם שלהי מ' ברכות בפ"י הפסוק עת לעשות לה' הפרו תורתך (תה"ל קיט, קכו):

כשיבא העת להפרע ולהנקם, יזדמנו סבות להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט, וזה העניין עמוק מי ימצאנו כו' עכ"ל.

וכן היה בכנענים בעת שבאו ישראל לארץ, כדתיא בתו"כ והבאתי בספר דברים ט' ה'. וכן כתיב בבני עלי (שמו"א ב, כה) ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם, פירוש שהקשיח ה' לבם משמוע כדי שיגיע להם העונש על פי מידת הדין. והטעם של החפץ, הוא לפי העניין: כמו בבני עלי היה החפץ כדי להראות חומר מקדש וקדשיו. ובכנענים כדי שיבואו ישראל לארצם וכן הרבה.

והכי נמי להפך. כשרצונו ית' להגביה קרן אומה או אדם, אבל לא הגיע לזה השכר עפ"י מעשיו, הקב"ה מזמין לפניו מצות ומע"ט שיבא לידי כך ויקבל שכרו משלם על פי מידת הדין והכי תניא במכילתא סדר בא פ"ח:

ר' מתיא בן חרש אומר, ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחז' טז, ח) הגיע שבועתו של הקב"ה שנשבע לאברהם אבינו, ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו, שנאמר שדים נכוננו וגו' ואת ערום ועריה, נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה וכו'.

וכזה אירע במעשה סדום. דבאמת נראה ממה שאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה, שאף על גב מצד החטא לבד לא הגיע מידת הדין שיעשו כלה, לולי שרבה זעקת הנרצחים, כמו שכתבתי לעיל (יח, כ). על כן הגיע זה העסק שהביאם לידי גמר הדין הקשה. וכן לא היה לוט כדאי להיות ניצול בזכות עצמו, כאשר כך עלה ברצון תחילה, אלא שנשתנה הדבר כאשר יבואר לפנינו. משום הכי היסב הקב"ה שיבואו המלאכים בדמות בני אדם גדולים בערב דוקא, וזה הביא שיתפעל לוט וישתדל בכבודם, ובזה יגדל זכות עצמו וכמו שיבוא לפנינו. וחקירה זו איתא גם בזוה"ק פרשה זו בשם ר"א באופן אחר קצת.

פרק יט, ב

ב וַיֹּאמֶר הֲנֵה נָא-אֲדַנִּי סוּרוּ נָא אֶל-בֵּית עֲבָדְכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא פִי בְרַחוּב נָלִין:

הנה נא וגו' סורו נא וגו'. הנו"ן של נא הראשון בדגוש על פי המסורה, ללמדנו הכונה שלא היה לוט מזדקק להכניסם נגד דעת בני עירו. או משום שלא מצא לב להתכבד באורחים נכבדים כאלה. אבל באשר באו בערב, ואין עוד עת ללכת הלאה כי אם ללון. ובית אכסניא אין בעיר, כמו שהיה נהוג בכמה מקומות. ובעל כורחם היו לנים ברחוב כמו שארי עוברי אורח בסדום, משום הכי לא היה לכבוד ולרצון על לוט, על כן מצא לב לבקשם, הנה נא עתה בשעה זו של ערב אין עצה כי אם שתסורו מכבודכם לביתי, ומשום הכי הוא מודגש דוקא עתה מצאתי לב לבקש כזה.

וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם. הקדים הלינה שהוא עיקר המכריחם לסור לביתו, וממילא ירחצו רגליהם אצלו.

והשכמתם וגו'. יותר מן ההכרח אינו מבקש להתכבד עמכם.

ויאמרו לא. דגוש בלמ"ד. להורות על חוזק הברה של לא, שענו אותו בזעף. **לא כי ברחוב נלין.** באשר כל עוברי אורח לנים בסדום ברחוב, ולא כמו בשאר עיירות, ובשביל שלוט לא חש לדבר לתקן. רק באנשים הללו היה לו לחרפה אם ילינו ברחוב. על כן זעפו עליו כי לא יחושו לחרפתו. וכיוצא בזה נדגש בספר שמו"א ח, יט: ויאמרו, לא כי אם מלך יהיה עלינו. פירוש ענו בזעף, כמובן העניין שם.

פרק יט, ג

ג וַיִּפְצְרוּ בָּם מְאֹד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיָּבֵאוּ אֶל-בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה וּמִצּוֹת אָפָה וַיֹּאכְלוּ: **ויסורו אליו.** האי **אליו** מיותר, ויסורו אל ביתו מיבעי כלשון הבקשה. אלא משום שמתחלה הראו לו פנים של זעף, על כן אחר שהפציר הרבה וגם באמת היו מוכרחים להתקרב אליו, על כן ויסורו אליו נתפייסו עמו בפנים של אהבה ואח"כ ויבאו אל ביתו. **ומצות אפה.** פירש"י פסח היה. ובאמת כך היה המנהג, אלא שאם כן לא היה הכתוב מפרש שהרי הוא בכלל משתה. אלא ללמדנו שהבין שהמה בני אדם גדולים שנזהרים במצות גם עד שלא נתנה תורה על כן אפה להם מצות.

פרק יט, ד

ד טָרַם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדֶם נִסְבוּ עַל-הַבַּיִת מִנְעָר וְעַד-זָקֵן כָּל-הָעָם מִקְצָה: **כל העם מקצה.** שלא היה נחשב בעיניהם לעוול כלל, על כן לא חדל שום אדם להשתתף בזה. וזה היה הנפקא מינה בין מעשה סדום למעשה פילגש בגבעה, דשם נקבצו בני בליעל והכל ידעו שהם בני בליעל, אלא שלא נתחזקו למחות בידם, מה שאין כן אנשי סדום הרגילו כל כך ברע, עד שנעשה כתקנה יפה בעיני כולם.

פרק יט, ח

ח הִנֵּה-נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה-נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל-תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי-עַל-כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי: **כי על כן באו בצל קרתי.** יש לכם להבין כי בני אדם גדולים המה. וכמו שאמר לאנשים האל, דמשמעו לשון חוזק והוכיח כי כן, שהרי על כן באו בצל קורת, מה שאין אני עושה כן לכל אורח.

פרק יט, ט

ט וַיֹּאמְרוּ גַש-הַלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הָאָחַד בְּאֵל-לָגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְשׂוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלֶת:

ויאמרו גש הלאה ויאמרו וגו'. כתות שונות היו. יש מהם שאמרו גש הלאה. ויש שאמרו האחד בא לגור. ויש מהם ויפצרו באיש בלוט מאד. ויש מהם ויגשו לשבור הדלת. וכיוצא בזה תניא בתוספתא סוטה (ד,ד).

פרק יט, יב

יב ויאמרו האנשים אל-לוט עד מי-לך פה חתן ובניך ובנותיך וכל אשר-לך בעיר הוצא מן-המקום:

חתן ובניך. אם היו סבורים שיש לו בנים זכרים, היה להם להקדים בניך לחתניך אלא ידעו כי אין לו בנים זכרים רק בני בנתיו הרי הם כבנים.

פרק יט, יד

יד ויצא לוט וידבר אל-חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן-המקום הזה כי-משחית ה' את-העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו:

קומו צאו. הצד"י דגושה, להורות על חוזק ההברה, כמו שכתב לעיל שהזהיר בקול רעש ופחד מות. אבל לא הועיל ויהי כמצחק. וכיוצא בזה בספר שמות (יב,לא).

פרק יט, יז

יז ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על-נפשך אל-תביט אחרך ואל-תעמד בכל-הכפר ההרה המלט פן-תספה:

ואל תעמוד בכל הכפר. בשביל בהמותיו. ואזהרה זו היה גם כן לאשתו ובנותיו, אלא שלא היו כדאים לדבור המלאך, על כן הזהירו אותו והוא הזהיר אותם.

פרק יט, כ

כ הנה-נא העיר קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה הלא מצער הוא ותחי נפשי:

הלא מצער הוא ותחי נפשי. אומר שני טעמים שמבקש עבודה.

א' הלא מצער היא, ודרך עיר קטנה שלא להיות שובב בתאות ותענוגות כמו בני כרך. וכדאיתא בעירובין (כא,ב) על הפסוק לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים. וא"כ לא הגיעה לרשע כסדום.

ב' **ותחי נפשי** דבלא זה לא אוכל לחיות.

ונפקא מינה בין שני הטעמים. דלטעם הראשון לא תתהפך כלל, מה שאין כן לטעם הב' תנצל בשעה זו עד שיצא לוט, ואח"כ תתהפך גם היא.

פרק יט, כא

כא ויאמר אליו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הפכי את-העיר אשר דברת: גם לדבר הזה. פירש"י לא דייך שאתה ניצל כו'. ולא נוח לי, שהרי לזה לא נצרך לבקש מהם, ולא ביקש אלא הצלת העיר, אלא כמו שכתב שביקש להציל העיר לגמרי, לבד שעה זו, ולזה אמרו כי נאותו גם לזה, לבלתי הפכי את העיר כלל.

פרק יט, כב

כב מהר המלט שמה פי לא אוכל לעשות דבר עד-באך שמה על-כן קרא שם-העיר צוער: מהר המלט שמה וגו'. מזה שהזהיר על המהירות מובן שכך נגזרה למעלה שבצאת השמש יתחיל הזעף, והוטל על המלאך לעשות כן, אלא שנתפרש לו שלא יעשה דבר עד שיהא לוט מובטח מן ההפכה, ואם היה הזעף מתחיל טרם בא לוט לעיר, לא היה כדאי להנצל בנס. אלא טרם בוא זעף היה כדאי להנצל בהשגחה פרטית ולצאת מן המקום. משום הכי הזהיר המלאך שימהר להמלט, כי לא יוכל לעשות שליחותו באותו רגע שהוקצב לו להחל מלאכותו היינו בצאת השמש דוקא. על כן קרא וגו'. ומתחלה בלע שמה ואח"כ נשתנה שמה להקרא צוער.

פרק יט, כג

כג השמש יצא על-הארץ ולוט בא צערה: השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה. מבואר מסדר הכתוב שתחלה יצא השמש על הארץ, ואח"כ בא לוט לצוער ולא עמד ללוט להקים דבר המלאך על כן לא יכול המלאך לעשות דברו. והנה.

פרק יט, כד

כד וה' המטיר על-סדם ועל-עמרה גפרית ואש מאת ה' מן-השמים: וה' המטיר וגו'. לא המלאך כמו שנצטווה אלא ה' בעצמו כביכול והיינו דאיתא ברבה פרשת ויצא (סח,יב) על הפסוק והנה מלאכי אלהים וגו'. כי המלאכים הללו בשביל שאמרו כי משחיתים אנחנו וגו' לא עלו למעלה עד אותה שעה של חלום יעקב. ולכאורה מה זה שלא עלו למעלה בשביל הדבור. אכן כך הדבר, כי בשביל שאמרו כי משחיתים אנחנו היסב הקב"ה שלא יעשו השליחות כלל, ואיתא ברבה פרשת ויחי דכל זמן שלא עשה המלאך שליחותו אינו יכול לשוב ולהתיצב לפי ה' ולומר עשיתי כאשר צויתני. ועוד עיין בסמוך פסוק כ"ט. מאת ה'. הוא מיותר ומה מקרא חסר אם כתב וה' המטיר וגו' ואש מן השמים. אלא בא ללמד על הא דאיתא בחגיגה (יב,ב) שבעה רקיעים הם כו' מכון שם אוצרות שלג וברד כו' וחדרה של סופה וסערה כו'. ומנלן דאיקרי שמים, שנאמר ואתה תשמע השמים מכון שבתך. ולא נתבאר מנלן דבמכון איתנהי הני מילי וע' חידושי אגרות מהרש"א. ולדברינו מוצא הדרש הוא מזה הפסוק, מאת ה' ממקום שבתו כביכול.

מן השמים. לא שמים דאיקרי רקיע השמים אלא מאת ה' מן השמים היינו מוכן שבתו דאיקרי שמים, וע' דברים כ"ו ט"ו.

פרק יט, כה

כה וַיִּהְיוּ אֶת-הָעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל-הַכְּפָר וְאֵת כָּל-יֹשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמַּח הָאֲדָמָה:

ויהפוך וגו'. בגמרא בבא מציעא דף פ"ו א' דהמלאך עשה כן היינו שהוא שלח בחלמיש ידו והפך משורש צורים, אבל זה היה אחרי המטרת גפרית ואש מאת ה'.
ואת כל יושבי הערים. לא כמו ברעידת הארץ שנשקעים גם כן כמה עיירות ומכל מקום ניצולים האנשים ע"י שבורחים על פני השדה אבל כאן לא נמלט איש כי ירד עליהם גפרית ואש.

פרק יט, כו

כו וַתִּבֶט אֶשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מְלַח:

ותבט אשתו מאחוריו של לוט, כפירוש רש"י. והוא פלא מה תלה העונש במה שהביטה אחרי לוט. אבל יש בזה סוד. דבשעת הזעף, ר"ל המזיקים מתגרים ומתחרים ביותר עם אנשים החשובים, וכדאיתא באיכה רבתי דבין י"ז בתמוז לט' באב שהדין שולט אסור למלמד תינוקות לייסר את התינוקות. ולא הזהירו כמו"כ לשוליא דנגרי, אלא למלמדי תינוקות בחירי עם ה'. וכעין דאיתא בפרק ערבי פסחים (פסחים קי"ב, ב) דת"ח אסור לצאת יחיד בלילה, מפני שהשטן מתקנא ומתגרה בו. משום הכי באותה שעה, אחרי שכבר החל הזעף ועדיין היה לוט בדרך, היה השטן מרקד אחוריו, אלא שלא בא לפניו. והכי איתא באיכה רבתי עוד שם שהמזיק רודף אחורי האיש ומשום הכי כאשר הביטה אשת לוט אחוריו, פגע בה המזיק. וע' שמות ז' י"ז.

ותהי נציב מלח. עיין בפסוק כ"ט.

פרק יט פסוק כז

כז וַיִּשְׁפֹּם אַבְרָהָם בְּבִקְרַת אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-עָמַד שָׁם אֶת-פָּנָיו ה':

לפי הפשט הוא כמו שכתב הספורנו. שעמד תמול בשעת תפלת מנחה לפני ה' להתפלל עליהם.

(הרחב דבר:) ובזה מתיישב שיטת התוספות ריש פסחים ד, א דהא שהוכיחו חז"ל דאסור לילך יחידי בלילה מדכתיב וישכם אברהם בבקר הוא מהאי קרא דסדום. דמשום הכי לא נזדרז לצאת מביתו לדרך אל אותו מקום. אבל בברכות ד"ו מפורש דאל המקום הוא שקבע לתפלתו תמיד בבית מדרשו. וא"כ קשה איך למדו מכאן דאל יצא יחיד בלילה ואיזה דרך היה

כאן מביתנו לבית מדרשו. וגם לפירוש הראשון קשה מנלן דמזה הטעם, דילמא משום דלעולם יצא אדם מביתו בכי טוב. לא יצא עד הבוקר, אבל אם הוא כבר בדרך רשאי לילך אף יחידי. אלא נראה דמשום שאברהם ליוה המלאכים ג' פרסאות, כמו שכתב לעיל י"ח ט"ז כדין תלמיד לרב, וכדאיתא בחולין (צא,א) גבי יעקב, וא"כ כאשר היה התחלת העניין כחצות היום, וגם הסעודה נמשכה איזה שעה, ולא היה כדי לילך ג' פרסאות ולשוב לביתו, על כן לן אברהם בדרך, וישכם בבוקר לילך לבית מדרשו. ובזה נתיישב הכל).

פרק יט, כח

כח וַיִּשְׁקֹף עַל-פְּנֵי סָדָם וַעֲמָרָה וְעַל כָּל-פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפָר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַקִּבְשָׁן:

וישקף וגו' וירא וגו'. לא שנראה לכל אדם אותו קיטור אלא ודאי היה רחוק מראות עיני אדם. אלא אברהם בעמדו באותו מקום קדוש ראה מה שראה מרחוק.

פרק יט, כט

כט וַיְהִי בְשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת-עָרֵי הַכְּפָר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת-לוֹט מִתּוֹךְ הַתְּפֹכָה בְּהַפֹּךְ אֶת-הָעָרִים אֲשֶׁר-יָשָׁב בָּהֶן לֹט:

ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה. מן ההפכה מיבעי אלא הודיע הכתוב דלא ניצל כמו שחשב המלאך להוציאו משם טרם בוא ההפכה, ואז לא היה נס נגלה כל כך. ולא היה נצרך לזכירת אברהם, דלוט בעצמו היה ראוי לכך. אבל אל כן עלה. שלא בא לצוער טרם החל הנגף, ומכל מקום המטיר ה' בצאת השמש. אבל הצילו הקדוש ב"ה מתוך ההפכה ממש. וזה רק בזכות אברהם.

(הרחב דבר: והנה אמרו בפרק הרואה. דהרואה אשתו של לוט מברך שתים על אשתו מברך ברוך דיין האמת על לוט ברוך זוכר הצדיקים. וקשה מאי תלה ברואה אשת לוט הלא בהגיעו למקום סדום ראוי לברך. ולדברינו ניחא, משום דאין מברכין על נס נסתר, ומכל שכן זוכר את הצדיקים. שהוא עניין זכירת אברהם. ואם היה נשלח מן ההפכה לפני בואו, אין לברך על זה כלל. אלא בהגיעו לאשת לוט, וידענו מזה שכבר החל הזעף, ומכל מקום ניצל בזכירת אברהם. משום הכי מברכים שם. ועיין מה שכתבתי בהעמק שאלה סי' כ"ו אות ו').

פרק יט, ל

ל וַיַּעַל לֹט מִצֹּעֵר וַיֵּשֶׁב בְּהַר וַשְׁתִּי בְּנֹתֵי עֵמוֹ כִּי יָרָא לְשֵׁבֶת בְּצֹעֵר וַיֵּשֶׁב בְּמַעְרָה הוּא וַשְׁתִּי בְּנֹתָיו:

כי ירע לשבת בצוער. אף על גב שהמלאך הבטיחו שלא יהפוך כלל. מכל מקום בראותו שלא נתקיים דבר המלאך כלל, שהרי החל הנגף טרם בואו, משום הכי ירא לשבת שם.

פרק יט, לא

לא ותאמר הבכירה אל-הצעירה אבינו זמן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל-הארץ:
אבינו זקן. ורחוק שיפויס לבוא עלינו בדעת צלולה בעזר התאוה, על כן עלינו לעשות
השתדלות אחרת לדבר.

פרק יט, לג

לג ותשקין את-אביהן יין בלילה הוא ותבא הבכירה ותשכב את-אביה ולא-ידע בשכבה
ובקומה:

בלילה הוא. כל מקום דכתיב זה הלשון והוא שלא כמנהג לשון הקדש. משמעו שהיה בזה
השגחה ממנו ית', וכפירוש רש"י להלן ל' ט"ז.
את אביה. ולהלן כתיב עמו. מבואר בספר ויקרא ט"ו ל"ה ובכמה מקומות, דשכיבה בלשון את
משמעו בעל כורחו. ובלשון עם משמעו ברצון אם לא שיש איזה דרש וכונה. והנה הבכירה
הביאה אותו בעל כורחו עליה. אבל הצעירה שלא היה העניין קל בעיניה, לא מצאה לב כי אם
לשדלו שיבא אליה ברצון בעת השכרות.

פרק יט, לה

ותשקין גם בלילה ההוא את-אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא-ידע בשכבה ובקומה:
גם בלילה ההוא את אביהן יין. שינה הלשון ממה דכתיב ליל הראשון, משום דבליל שני חשו
שלא ירצה עוד לשתות יין ולהשתכר, על כן השקוהו משקאות אחרים, ומזה הגיע ששתה גם
יין.

ותקם. משום שהדבר היה קשה בעיניה, ורק בדבר הבכירה הזדרזה להתגבר על דעתה.
וכיוצא בזה להלן מ"ו ד'.

פרק יט, לח

לח והצעירה גם-הוא ילדה בן ותקרא שמו בן-עמי הוא אבי בני-עמון עד-היום:
גם היא. משום דלידת בן זכר תלוי במי שמזריע תחלה כדאיתא בנדה פ"ג. וזה תלוי במי
שתאווה מרובה. ולפי שלא הייתה תאווה הצעירה חזקה לזה המעשה, כמו שכתב לעיל, א"כ
היה ראוי שתלד בת. אבל בהשגחה ממנו ית' ילדה גם היא בן.

פרק כ

פרק כ, א

א ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין-קדש ובין שור ויגר בגרר:

ארצה הנגב. באמת גם חברון היה בדרום א"י אלא באר שבע הייתה דרומית יותר. מכל מקום יותר ראוי היה לכתוב ארץ המערב. דבאר שבע הייתה בפלשתים במערב א"י אלא הודיע הכתוב שכל רצונו של אברהם אבינו להתרחק משם. מכל מקום לא התרחק אלא בדרום א"י ולא לצפון ומטעם שכתבנו לעיל ריש פרשת לך. ותכלית הנסיעה יבואר להלן (כא, לג), כדי לקיים מצות ה' כי אב המון גוים נתתיך וע' ספורנו.

וישב בין קדש ובין שור. הרכוש הרב שלו היה בין שני עיירות הללו. אבל הוא עצמו - ויגר בגרר עיר המלוכה. רוכלת עמים לזה התכלית.

פרק כ, ב

ב ויאמר אברהם אל-שׂרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את-שׂרה: אחתי היא. כבר ביארנו לעיל י"ב י"א דבכל מקום שהלך ולא היה על פי ה' ורוח הקודש, היה ירא שלא יהיה שם ההבטחה ומקללך אאר. משום הכי ירא על אשתו. ובחברון היה בקרבת ענר אשכול וממרא שומרי ראשו על כן לא ירא.

פרק כ, ד

ד וּאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַגּוֹי גַם-צָדִיק תִּהְיֶה: לא קרב אליה. משום שבלי ספק אמר לו אח"כ שהיא אשת איש. והוא התחזק על התאווה ולא קרב אליה.

הגוי. דכל המקורב לאברהם ואמונתו היו מכונים בשם עברים, וידוע היה לכל דהעברים נאהבים לה', בשביל שידוע חוסי בו ועבדיו בכל הליכות חייהם. מה שאין כן שארי אומות העולם נקראים גוים. ואמר אבימלך וכי הגוי. מי שאינו שומר תורת העברים.

גם צדיק תהרג. שהרי לא נצטוו על זה לשמור תורת אברהם, וא"כ וכי רק בשביל שאינו מאוהביך אפילו שהוא צדיק תהרוג.

פרק כ, ה

ה הלא הוא אמר-לי אחתי הוא והיא-גם-הוא אַמְרָה אַחִי הוּא בְּתֵם-לִבִּי וּבְנִקְלִין כְּפִי עֲשִׂיתִי זֹאת: והיא גם היא. אף על גב שאומרת היא אשת אברהם, מכל מקום הלא לא הכחישה אותו מתחלה.

בתם לבבי. לא בדרך תאווה כי אם בלב תמים חפצתי לקחת אחות אברהם לאשה. ובנקיון כפי. אח"כ כשאמרה שהיא אשת איש פירשתי ממנה. וא"כ מדוע הנני ראוי לעונש בהחלט.

פרק כ, ו

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים בְּחֹלֶם גַּם אֲנֹכִי יִדְעֵתִי כִּי בְתֶם-לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת וְאַחֲשֶׁךְ גַּם-אֲנֹכִי
 אוֹתְךָ מִחֲטוּ-לִי עַל-כֵּן לֹא-נִתְתִּיךָ לְנֹגַע אֵלֶיךָ:

ויאמר וגו' בחלום. מזה נראה כי טענת אבימלך היה בהקיץ אחר דבר ה'. ואח"כ בא שנית מאמר ה' בחלום.

כי בתם לבבך. זאת אמת שמתחלה אין עליך חטא. אבל בסוף כשאמרה כי היא אשת איש לא בנקיון כפים פרשת ממנה כי אם -

ואחשך גם אנכי אותך מחטא לי. היה לזה סיוע מן השמים כעניין הבא לטהר מסייעין אותו. על לא נתתיך לנגוע אליה. מנעתך מנגוע בה ממש, כדי שלא תבוא לתוקף יצה"ר שאז היית מחליט לבוא עליה. ושוב לא היה סיוע מן השמים. מה שאין כן עד שלא באת לתוקף התאווה והיית בכלל בא לטהר עדיין והייתי מסייע אותך. והוא דרך הקב"ה להזהיר מרחוק שלא יבא לידי עבירה. [וע' בפרשת בלק (כב, לב) שהזהיר הקב"ה את בלעם לעמוד מרחוק שלא יבא לידי חטא] וא"כ אינך צדיק כאשר אתה אומר, שהרי נצרכת לשמור אותך שלא תבוא לתוקף יצה"ר.

פרק כ, ז

ז וְעַתָּה הֵשֵׁב אֶשְׁת־הָאִישׁ כִּי-נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וַחַיָּה וְאִם-אֵינְךָ מְשִׁיב דָּע כִּי-מוֹת
 תָּמוּת אֶתָּה וְכָל-אֲשֶׁר-לְךָ:

ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל. פירש רש"י ויודע שלא נגעת בה לפיכך יתפלל בעדך. ולא נתבאר עדיין למה הוא צריך לתפלה, אחר שלא חטא ולא נגע בה, וכי בשביל שהיה נצרך לשמירה מהקב"ה הוא נהרג. אלא על כורחך עיקר בחטא הוא מה שציער לאברהם, וכדתנן בפרק החובל (ב"ק צב, א), אף על גב שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר ועתה השב וגו'.

אבל א"כ יש להבין למאי הקדים הקב"ה ואחשך גם אנכי אותך מחטוא לי על כן לא נתתיך וגו', מאי נפקא מינה בזה לעניין צערו של אברהם? אלא מזה המציאו חז"ל בגמרא שם, לבאר מאמר כי נביא הוא. ודקא אמרת הלא הוא אמר לי וגו', כי נביא הוא, וכבר לימד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלים אותו או על עסקי אשתו כו' [ומשמעות נביא הוא ת"ח כדאיתא במנחות דף צ"ט ב'. על וכשל גם נביא]. ולכאורה כל זאת ההמצאה הוא נגד המשנה דהכל משום צערו של אברהם, ולפי סוגיא זו עיקר החטא בשביל מיעוט דרך ארץ, ועל עניין אשת איש שלא התנהגו כשורה.

אבל העניין כך הוא, שודאי עיקר החטא והקפידה היה צערו של אברהם. אבל על זה התנצל אבימלך בצדק, שהוא בעצמו גרם לזה, וא"כ אין עליו שום עון. משום הכי הקדים הקב"ה שאינך צדיק גמור כמו שאתה אומר, אם כן היה ראוי אברהם לומר אחותי היא. וא"כ בחנם אתה מצער אותו, וצריך אתה לפייסו שיתפללו. וזהו דבר ה' ועתה השב וגו' כי נביא הוא, ויודע שאינך צדיק גמור, ונצרך להשמר ממך. ובגמרא הסבירו יותר שמאין הוא יודע וכי נביא

יודע טבע כל האדם. ויישבו דהבין בחכמתו ממה שהעברת על דרך ארץ נמצא ההקדמה נחוצה לעיקר החטא.

ויתפלל בעדך וחיה. לפי דברינו על פי המשנה שהחטא היה מה שציער את אברהם אבינו וא"כ לא נצרך אלא לפיסו ולא לתפלה אלא מכאן למדנו שהחוטא בין אדם לחברו הוא חטא בין אדם לשמים גם כן. וכשמתפייס מהאדם עדיין נצרך לבקש כפרה מהקב"ה. משום הכי נצרך לתפלת אברהם שיהי מחול לו.

(הרחב דבר: ולזה כוון התנא גם כן בהא דתנן (ב"ק צב,א) אף על פי שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו, שנאמר ועתה השב וגו' ואינו מובן הוכחה זו, דאי מהא שהזהיר ה' להשיב, הרי הוא רק חזרת הגזילה ולא בקשה, ואי מהא שאמר לו ה' ויתפלל בעדך. אינו מוכח כלל שיבקש ממנו, אלא כך פי' המשנה אין נמחל לו מה' עד שיבקש ממנו וימחול הוא לו. ואז ימחול לו הקב"ה גם כן, שנאמר ועתה וגו' ויתפלל בעדך, הרי דבעינן לתפלה וריצוני, אלא שבזה שיתפלל אברהם מוכח שהוא מחול לו, ואז יועיל התפלה שימחול ל ה'. והכי איתא בגמרא שם אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין נמחל לו כו', והיינו קרבנות שבין אדם לשמים, ובזה החטא מיירי.).

פרק כ, ח

ח וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל-עבדיו וידבר את-כל-הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד:

וייראו האנשים מאד. שחששו מי יודע אם יתפלל אברהם. ואף על גב שאמר הקב"ה אם אינך משיב דע וגו', משמע שאם ישיב לא ימות, מכל מקום הרי התנה ה' ויתפלל בעדך וחיה, דמבואר דגם אם ישיב, רק אם לא יתפלל ימות הוא בעצמו, או שאר עונש שלא יהא נחשב לחיות כראוי.

פרק כ, ט

ט ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך כִּי-הִבֵּאתָ עָלַי וְעַל-מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מֵעַשִׂים אֲשֶׁר לֹא-יַעֲשׂוּ עֲשִׂיתָ עִמָּדִי:

ויאמר לו מה עשית לנו וגו' מעשים אשר לא יעשו וגו'. מתחלה היסב אבימלך על אברהם חטא גדול הפחידו מעונש מות כי חמת מלך מלאכי מות וחשב אבימלך שיבקש אברהם אבינו מחילה ממנו. ובזה יתנה אבימלך שיתפלל אל ה' ואם לא ימות. אבל אברהם לא השיב אחר רוגז של אבימלך לא דבר ולא חצי דבר וא"כ ראה אבימלך כי ברע הוא והרי אין יכול להרגו שהרי יודע כמה הקב"ה מזהיר עליו על כן חזר והיטיב לו פנים.

פרק כ, י

י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל-אַבְרָהָם מַה רְאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה:
וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם. באמירה בפני עצמה ובלא נשיאת חטא ואשם כי אם בדברי פיוס ושאלה.

מה ראית כי עשית וגו'. מסתמא יראת ממני, אמור לי מה ראית לירא ממני. והלא באמת פלשתים בכלל היו בעלי דרך ארץ ולא גזלו מעולם אשה.

פרק כ, יא

יֵאֱמָר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין-יִרְאֶת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי עַל-דָּבָר אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי:
וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם. על דברי פיוס השיב דברים נכוחים.

כי אמרתי אין יראת אלהים במקום הזה. הן אמת שיש כאן דרך ארץ, אבל אין זה מצד יראת אלהים אלא מחמת שכל אנושי.

והרגוני על דבר אשתי. דמי שאין בו יראת אלהים אינו יכול להתגבר על יצרו המכריע את דעת האדם. ולכן יראתי פן יהרגוני. וממילא לא היה יכול לומר האמת גם למלך בשביל העם, שהם לא נתפעלו מיפיה באופן שנתפעלו במצרים שראו אותה יפה מאד, והבינו שאינה ראויה להם ולא התאוו לה כלל כמו שכתב שם. ומשום הכי לא היה עוד חשש אלא בשביל המלך לבד, וא"כ היה ראוי להודיעהו. משום הכי היה נחשב זה לחטא בעיני פרעה, כמבואר שם. אבל כאן היה החשש בשביל כל המדינה, והיה ראוי לחוש שמא יודע הדבר גם להם ע"י שיגיד האמת להמלך.

פרק כ, יב

יב וְגַם-אֶמְנָה אֲחֹתִי בַת-אָבִי הוּא אָדָּם לֹא בַת-אִמִּי וְתַהֲיִי-לִי לְאִשָּׁה:

וגם אמנה וגו'. הרי הכרח שאין בהם יראת אלקים דאלו היה במ יראת אלהים, היה להם לחקור אולי מכל מקום אשתו היא, אלא אין חוששין כי אם לדרך ארץ ויוצאים בזה שכסבורים שאיננה אשתו.

פרק כ, יג

יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וְאָמַר לֵה זֶה חֲסִדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נִבּוֹא שָׁמָּה אֶמְרִי-לִי אַחִי הוּא:

ויהי וגו'. עוד השיב שלא משום שירא מאותו מקום כל כך עשה כן, כי אם בשביל כל המקומות שיש באמת לחוש. וממילא באתי גם כן לידי זה. ופי' התעו אותי אלהים וגו' כבר נחלקו במסכת סופרים פ"ד, ו אם הוא חול או קודש. ולפי הפשט משתמש חול וקודש, פירוש בשביל שאומות העולם עובדים אלהים חול משום הכי אלהים קודש צוהו להיות נודד ולהעמידם על האמת.

פרק כ, יד

**יד וַיִּקַּח אַבְיִמֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וַשְּׁפָחַת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשָׁב לוֹ אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ:
וַיִּקַּח אַבְיִמֶלֶךְ וּגְוִי'. כפירוש רש"י כדי שיתפלל עליו, ומשום הכי אמר לו עוד הנה ארצי לפניך.**

פרק כ, טז

**טז וּלְשָׂרָה אָמַר הֲנִהּ נָתַתִּי אֵלַיךְ כָּסֶף לְאַחִיךָ הֲנִהּ הוּא-לָךְ כָּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אֶתָּה וְאֶת-כָּל
וְנִכְחַת:**

ולשרה אמר וגו' הנה הוא לך. הוא קאי על אברהם ואמר כי קבל פיוס מאברהם שהשיב תשובה נצחת שירא שלא יהרגוהו. אבל על שרה לא מצא ישוב וא"כ חטאה בשתיים שקרובה הייתה לזנות, וגם להביא חטא על אחרים. אבל בשביל אברהם לא תבוא לשום דבר, וזהו דברו שאחריך הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך, שנכסה עיני בני אדם שלא יסתכלו בך. **ואת כל** ולא תענשי על כל מה שיש להאשים אותך. אבל באשר שאת אשת אברהם, והוא גדול בעינינו, הנני מעלים עין מלענשך. וזהו שהקדים הנה נתתי אלך, כסף סך מסויים לפייסו, לאות כי גדול מאוד בעיניו. וסיים כי לגדלו וחשיבותו הוא לך כסות עינים מכל אשר יש להאשימך.

ונוכחת. בראותה כי הוא נושא עליה אשמה התוכחה עמו להראות כי צדקה ממנו.

פרק כ, יח

יח כִּי-עָצַר עָצַר ה' בְּעַד כָּל-רָחֵם לְבֵית אַבְיִמֶלֶךְ עַל-דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם:

כי עצר עצר ה' וגו'. היה ראוי להודיע תחלה שהיה כן, כמו דכתיב בפרעה וינגע וגו'. אלא משום שעצירת הלידה מצוי גם בלשון זה, ולא היה ניכר כל כך שהיה בשביל שרה, עד שראה כי אחר שהתפלל אברהם ילדו, אז הבינו הכל כי עצר עצר ה' וגו'.

אשת אברהם. כבר ביארנו במעשה פרעה שדוקא בשביל שהייתה אשת אברהם הגיע להם מכות ועונשין, ולא נצולה היא באופן שלא יתייטרו גם המה. אך באשר אברם בא בכח התורה על כן באין יסורין על מי שנוגע בו לרעה, בחרבה של תורה.

פרק כא**פרק כא, א**

א וְה' פָּקַד אֶת-שָׂרָה כְּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר:

ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כפל המאמר הוא תמוה. ופירש"י בזה אינו מרווח דבאמת במאמר ה' כבר מאמר לידה גם כן. ולהפך, בדבר ה' לא נזכר שרה מאומה. והיה אפשר

לפרש דעל ישמעאל דבר ה'. אלא הוא הדבר אשר פירשנו, שהקב"ה התרעם על שרה במה שצחקה, והסתפקה במה שלא ראתה שינוי בפני אברהם כאשר מצאה את עצמה בעדנה של ילדות. ובשביל זה נענשה במעשה אבימלך וכאשר יבואר עוד, שנולד לבריות ספק בעיקר הלידה, אם אינו מאבימלך. באשר עליה לא היה עוד פלא, כי הכל ראו אותה ילדה. מה שאין כן באברהם שהיה עדיין ניכר לבן מאה שנה. וזהו **ויעש ה' לשרה כאשר דבר**, ודבור הוא לשון עז כידוע, היינו במה שרגז עליה כן עשה לה. ומסיים:

פרק כא, ב

ב וַתֵּהָר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לְזָקְנֵי לְמוֹעֵד אֲשֶׁר-דִּבֶּר אֱלֹהִים:

ותהר ותלד לאברהם בן לזקניו ולא כתיב לזקוניה, שהרי היא נעשית ילדה. אבל אברהם לא נשתנה מטבע גופו, ומכל מקום ילדה ממנו בן.

למועד אשר דבר וגו'. גם זה הוא בכלל הדבור שבא לעונש, דטוב היה לפניה שלא תלד עד שנה אחרת ותצא מכלל הספק, אבל מחמת העונש ילדה לאותו מועד אשר דבר.

פרק כא, ג

ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת-שָׁם-בְּנֵו הַנּוֹלָד-לוֹ אֲשֶׁר-יָלְדָה-לוֹ שָׂרָה יִצְחָק:

אשר ילדה לו. אריכות הלשון יותר בדכתיב גבי ישמעאל (לעיל טז, טו) שם בנו אשר ילדה הגר, בא בזה ללמדנו שאברהם פירסם בשעת קריאת שם שהוא בנו להוציא מלב בני אדם.

(הרחב דבר: יצחק ידוע שהוא ע"ש הצחוק. ודוד המלך פי' בתהלים ק"ה ושבעתו ליצחק. אמנם חז"ל ברבה הוסיפו ופירשו, יצחק - יצא חוק לעולם. ובאמת יש להבין מזה גופא שדוד אמר ברוח הקודש פעם ישחק. ובדה"י א' ט"ז אמר אותו המאמר ושבעתו ליצחק. מזה מוכח שיש בזה השם שתי כוונות, ואמר אותו השם לפי העניין כמו שיבואר.

ומתחלה יש להבין הפירוש יצא חוק לעולם. שהוא לישראל דמזוני כדאיתא ביצה פ"ב (טז, א). והיינו משום דיצחק היה יסוד לפרנסה בהשגחה פרטית על ישראל. וכמו שכתבתי ריש פרשת לך (יב, יז) ולהלן (מו, א) ובכמה מקומות והראה הקב"ה בלידת יצחק אופן פרנסת ישראל כאשר יבואר.

והנה ראוי להתבונן מה זה עשה הקב"ה עניין גדול מצחוק שרה. וגם נכתב בספר תרעומת הקב"ה עליה, ולא דבר ריק הוא.

ולהגיע לזה הנני מבאר דבר הנביא ישעיה נ"א הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו כי נחם ה' ציון וגו'. המשיל הנביא את אברהם אבינו לצור חוצב, ואת שרה אמנו לבור נוקר. היינו כמו מי שצמא למים וכורה בור ומזדמן לפניו שמוצא ים. אין זה פלא אלא על שמצא לכרות במקום

מקור. אבל אחר שנמצא המקור אין שום פלא שמוציא ממנו מים, מה שאין כן אם חוצב באבן ויוציא מים, הרי זה פלא בשעת הוצאת מים.

כך היה לידת יצחק, שאברהם היה כצור חוצב, דבעת הולדה היה יבש כעץ ואבן ומכל מקום הוליד, מה שאין כן שרה הייתה כמקבת בור שהרי נעשית ילדה ואח"כ ילדה בטבע. ואמר ישעיה הנביא שיש לנו להביט על זה. והדבר מובן כי הבטה זו באה לתועלת מוסר לנו. והיינו שמזה שרצה הקב"ה שתהיה לידת יצחק בזה האופן, מובן שכמו כן עיקר פרנסת ישראל הבא ע"י השגחה פרטית כן הוא. היינו, ראשית השפעת ה' הוא נסיי משום שבא עפ"י מעשיו של אדם, וזה אינו טבע הרגילה ע"י כוכבי לכת המשולים בארץ. וכך כתב הרמב"ן בפרשת בחקתי וזה לשונו:

כי כל אלה הברכות כולם נסיים אין בטבע שיבאו הגשמים כו' בעשותנו החוקים והמצות, ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו בשנה השביעית כו' עכ"ל.

וכך כתב להלן (מו, מט) ובשמות ראש פרשת וארא. והיינו דמצלין ועל נסיך שבכל יום עמנו. ואין הכונה נסים נגלים שהרי אין לנו נסים נגלים בכל יום אלא השפעת פרנסה לפי מעשים הוא נס. ודומה לחוצב בצור שהיה בתחלת לידת יצחק. מה שאין כן סוף מעשה פרנסה בא ע"י השתדלות האדם מישראל כמו בכל אדם. והרי זה כסוף לידת יצחק שהיה כמקבת בור.

ונחזה עוד דאף על גב שבעת ששמעה שרה מאברהם שתלד כמו שכתב לעיל י"ח י' לא צחקה כלל והאמינה כי לא יפלא מה' לתת הריון גם לאבן, מכל מקום כאשר ראתה כי הייתה לה עדנה צחקה על שאדוניה זקן, ונחשב לה לחטא, והגיע לה העונש שאח"כ שילדה ונדוע לה בברור שכן הוא, מכל מקום עדיין לא האמינו אומות העולם כל כך. וזה גרם לה הרבה מרת נפש. עד שבהמשך הימים הבינו הכל והאמינו כי כן הוא, וביותר בעת שהוסיף אברהם והוליד הרבה בנים מקטורה נתודע לכל שבזכות יצחק בנו של שרה נעשה הנס שיהא הצור מוליד גם אומות העולם.

כזה ממש אירע לנו אם היה הרצון שיהא פרנסת ישראל הכל דרך נס היו מאמינים בברור כמו שהיה במדבר במן, אבל כאשר הרצון שיהא הפרנסה מגיע בסוף דרך הליכות הטבע, שוב אין האמונה חזקה בלב, שתחלת השפעה באה ע"י עבודת הקרבנות או תפלה ושאר מע"ט, וכסבורים שהעיקר הוא מעשה ידינו.

והעונש מזה, כי גם אחר שאנו מתבוננים ורואים שכן הוא רק נסיי בהשגחה פרטית כמוסה בסתר הטבע, מכל מקום עובדי אלילים הקדמונים לא היו מאמינים בזה וגורם לנו מרת נפש הרבה בזמן שישראל בין עו"א. וע' מה שכתבתי להלן ל"א א' מה שאירע ליעקב עם לבן. עד שבהמשך הימים מתבוננים גם המה על זה, וביותר בזמן שמגיע כמה שינוים גם להם ע"י השגחה שעל ישראל. אז יודעים גם המה כי עם ה' אנחנו ומתקיימים רק בהשגחה פרטית.

זהו דבר הנביא ישעיה כי אחד קראתיו פירושו בשעה שנולד היה מכונה בשם אחד, שלא להוליד שני לו. אבל ואברכהו להוליד יצחק. וארבהו להוליד הרבה בני קטורה. כך ענין פרנסה מלבד שישראל מושגחים לפי מעשיהם גם אומות הקדם תלויים במעשי ישראל. כמו בזמן שבהמ"ק היה שבעים פרים מועילים לגשמי אומות העולם, כמו שכתב רמז על זה בתורה בפרשת פינחס. ובהיותנו בגולה מגיע תפלת ישראל גם להם כמו שכתב בדברים ח' ג' ובזה מתגלה מלכות שמים לבסוף ויגיע כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וגו'.

ואחר כל זה עמדנו על דיוק שם יצחק - יצא חוק בעולם, ע"י מדתו שהוא מקור עבודה.

ויש להוסיף ולבאר הא שדוד המלך אמר בתהלים ושבועתו לישחק ובד"ה אמר ושבועתו ליצחק. עפ"י עוד שינוי שבתהלים אמר זכר לעולם בריתו היינו הקב"ה. ובדה"י אמר זכר לעולם וגו' והיינו ישראל. משום דכבר ביארנו בפרק מילה, דשתי מצות נכללו בברית מילה. הטפת דם ברית ושיהא לעולם מהול ולא להמשיך הערלה. והטפת דם הוא כעין דם קרבן שמביא לידי השפעה, וההיכר התמידי שאנחנו נימולים הוא כדי לציין את ישראל בעמים ולא יוכל לכפור בעמו. ואמר דוד בתהלים זכר הקב"ה לנו לזכות מה שאין ממשיכים הערלה, אף על גב שאין בזה מעשה מכל מקום זכר הזכות להקימו באומות העולם, אף על גב שאנו מצוינים במילה ואי אפשר להתגבר לפניהם. ועל זה כתיב ושבועתו לישחק לרמז שחוק לימי צרה שמגיע לנו בשביל זה ואנו קיימים. אבל בדה"י אמר זכרו ישראל מה שהקרבנו דם מילה בעת ילדותנו אף על גב שנשכח צערי דינוקי מכל מקום הזכות קיים כקרבן ועל זה כתיב ושבועתו ליצחק. ויצא חוק - מזון.

ונראה דהא דקורין פרשה זו בר"ה האידנא. ולא כדתנן במגילה פ"ג (ל,ב) בר"ה בחודש השביעי וגו' והנראה בגמרא שנשתנה האידנא בגלות ולא נתברר הטעם, גם בפירוש רש"י לא נתבאר בזה, כמו שפי' בהא דמפטירין בחנה משום שאז נפקדה, ולא פירש טעמא בקריאת התורה. ובאמת שפיר דייק רש"י דבקריאת התורה אין בזה טעם לדחות עיקר הפרשה בחודש השביעי משום זה. ותו, מאי שנא האידנא מבזמן שבהמ"ק אלא כדברינו דפ' לידת יצחק והמסובב לנו בדבר פרנסה אינו נוגע אלא האידנא בהיותנו בגולה).

פרק כא, ד

ד וַיִּמַל אַבְרָהָם אֶת-יִצְחָק בְּנוֹ בֶן-שְׁמֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים:

כאשר צוה. בעל פה הלכות מילה כדאיתא ברכות ד"ה: והמצוה (שמות כד, יב) זו משנה. כן היה לאברהם אבינו כמה הלכות, כמו דוקא ביום, ולא בתחלת ליל שמיני.

פרק כא, ה

ה וַאֲבָרְהָם בֶּן-מֵאָת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ:

ואברהם בן מאת שנה. אבל לא כתיב עוד ושרה בת תשעים שנה שהרי כבר נהפכה לילדה.

פרק כא, ו

ו ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל-השמע יצחק-לי:

צחק עשה לי אלהים. מידת הדין עשה לי צחק היינו. כל השמע יצחק לי. פירוש ממני כמסתפק אם כן הוא שילדתי מאברהם.

פרק כא, ז

ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה פי-ילדתי בן לזקוני:

ותאמר. ביארה שמבינה שכך הוא, אף על גב שודאי לא העז שום אדם לצחוק בפניה, מכל מקום היא מבינה, שהרי מי מלל לאברהם וגו'. כדרך המברכים שיוליד עוד בנים, והיא לא שמעה משום אדם שבאו על השמחה שיאמר לאברהם היניקה בנים היינו שתלד עוד. אלא משום שאינם מאמינים. וביארה הטעם שאין מאמינים.

כי ילדתי בן לזקוני. ולא לזקוניי אלא לזקוניו משום הכי מסתפקים וצוחקים בלבבם על זה.

פרק כא פסוק, ח

ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את-יצחק:

ויעש אברהם משתה גדול. כדי להראות לכל אדם כי הולד יקר בעיניו באשר הוא בנו. אבל:

פרק כא פסוק ט

ט ותרא שרה את-בן-הגר המצרית אשר-ילדה לאברהם מצחק:

ותרא שרה וגו'. מצחק עודנו מטיל ספק, לאמר, כי אין הוכחה מזה שעושה אברהם להנאת אשתו האהובה לו ביותר. על כן נגעו הדברים עד לבה.

פרק כא, י

י ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת-בנה כי לא יירש בן-האמה הזאת עם-בני עם-יצחק:

גרש האמה הזאת ואת בנה. ובזה ידעו הכל כי יצחק בןך הוא. שהרי לא יעשה אדם גדול כאברהם לגרש בנו יחידו בשביל אהבת אשתו. ולא תאמר כי אינו מן הדין להרחיק את ישמעאל, שבזה יהיה נכלל העברת נחלה וירושה ומכל שכן בכורה. על כן אמרה: כי לא יירש בן האמה וגו'. גם בלא זה לא יירש. א"כ מהראוי שתפרסם כן בחיך. עם בני עם יצחק. עוד יבואר לפנינו דקדוק לשון זה.

פרק כא, יא

יא וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו:

על אודות בנו. שאמרה שרה ואת בנה משמע שהיא רוצה שינהג אברהם עם ישמעאל כעם בן השפחה דוולדה כמותה ואינו הולך אחר האב. והוא ידע שלא כן הוא שהרי שחררה ולקחה לו לאשה, וכדכתיב לעיל ויקרא אברהם שם בנו.

פרק כא, יב

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-אַבְרָהָם אֶל-יִרְעֵ בְּעֵינֶיךָ עַל-הַנְּעָר וְעַל-אֶמְתֶּךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שְׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בְיַצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע:

על הנער ועל אמתך. לא אמר הקב"ה על האמה ועל בנה. דודאי בנו הוא. ומכל מקום הדין עם שרה.

שמע בקולה. ולא אמר שמה לקולה שמשמעות שיעשה כדבריה כלשון הפסוק לעיל וישמע אברהם לקול שרי אבל בקולה משמעו שידקדק ויתבונן בדבריה. ועיין מה שכתבתי בספר דברים (ל,ב) הכרח לזה הכונה.

כי ביצחק יקרא לך זרע. לגבי יצחק ודאי אינו נחשב לבן. כי רק הוא נקרא לך זרע.

פרק כא, יג

יג וְגַם אֶת-בְּנוֹ-הָאֵמָה לְגוֹי אֲשִׁימְנוּ כִּי זֶרַעְךָ הוּא:

וגם את בן האמה וגו' כי זרעך הוא. הוא בפני עצמו זרעך ודאי הוא. וא"כ לגבי ירושה שנוגע ליצחק צדקה שרה. אבל לגבי ישמעאל בפני עצמו מה שאינו נוגע ליצחק בנך הוא זרעך ודאי וע' מה שכתבתי לעיל ט"ז ג'. וזהו דקדוק לשון שרה לומר ישמעאל אינו נחשב לבן אברהם אלא בן שפחה, א"כ אפי' לא היה נולד יצחק כלל לא היה ישמעאל יורש. אלא ודאי היא מודה שישמעאל נחשב לבן, אבל עם בנה עם יצחק אינו נחשב לבן, משום שכך היה התנאי שלגבי שרה תהא הגר כשפחה וכמו שכתב שם (טז,ג).

פרק כא, יד

יד וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיִּקַּח-לָחֶם וְחֻמַּת מִיִּם וַיִּתֵּן אֶל-הַגֵּר שָׁם עַל-שִׁכְמָהּ וְאֶת-הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחַהּ וְתִלְךָ וְתִתְעַ בְּמִדְבַר בְּאֵר שָׁבַע:

חמת מיים. שיער אברהם אבינו שיהא די כדי דרך שתגיע לישוב אחר. אבל. ותלך ותתע. וא"כ כלו המיים. וכן פירש הרשב"ם.

פרק כא, טו

טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן-הַחֻמַּת וְתִשְׁלַחַהּ אֶת-הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים:

תחת אחד השיחים. להגן מן השמש הבוער ומוסיף צמא.

פרק כא, טז

טז ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל-אָרָאָה בְּמוֹת הַיָּלֵד ותשב מנגד ותשא את-קלה ותבך:

ותשב מנגד. עוד הפעם להורות שנתרחקה יותר ממטחוי קשת באשר בקשה לבכות בקול ולא רצתה שישמע הילד בכייתה שזה קשה לחולה בין אם עומד להבריא בין אם עומד, על כן התרחקה עוד ותשא את קולה ותבך.

פרק כא, יז

יז וישמע אלהים את-קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל-הגר מן-השמים ויאמר לה מה-לך הגר אל-תיראי כי-שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם: באשר הוא שם. גם עד שלא שתה והיה מסוכן מצמא. שמע אלהים. והוציאהו ממחלתו.

פרק כא, יח

יח קומי שאי את-הנער והחזיקי את-יָדְךָ בו כי-לגוי גדול אשימנו: והחזיקי את ירך בו. לא תצטרך הרבה לישאנו כלל. אלא ילך ברגליו ועוד תחזיקי את ירך בו. ונכלל בזה שהוא יחזק ממנה עד שתתחזק בו. ועל זה אמר עוד כי לגוי גדול וגו'.

פרק כא, יט

יט ויפקח אלהים את-עיניו ותרא באר מים ותלך ותמלא את-החמת מים ותשק את-הנער: ויפקח וגו'. שאף על גב שהבריא הילד מחולי הצמאון, מכל מקום הלא נצרך לשתות תמיד.

פרק כא, כ

כ ויהי אלהים את-הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קשת: ויהי רובה קשת. נקודת קשת מלמדנו שאינו שם כלי שהוא רובה. אלא שם הפועל אומן, כמו גמל, חמר, דמשמעו מנהיג גמלים מנהיג חמורים. שהיה ישמעאל אומן בזה כרגיל ומלומד אף על גב שלא היה מי מלמדהו אלא בסיעתא שמיא.

פרק כא, כב

כב ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר-צבאו אל-אברהם לאמר אלהים עמך בכל אשר-אתה עשה:

ויהי בעת ההיא. יבואר בסמוך שייכות העת ההיא לזה העניין.

אלהים עמך וגו'. הקדמה זו אם נפרש דמשום הכי אני ירא ממך, כפירוש הספורנו אינו מובן יראה זו מה היא הלא אברהם לא עשה עצמו אלא כגר, מכל שכן שלא היה לאבימלך ולזרעו לירא שלא יעשה עמו מלחמה כמו שחשב הרמב"ן בפרשת תולדות. אלא היה ירא מזרעו לדורות. ומשום שהיה אבימלך בודאי יודע משבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו אשר א"י

ופלשתים בכלל יהיו נכבשים תחת יד זרעו, והיה ירא שלא יכלו את זרעו כמו שבעה אומות שנגזר כליון עליהם או עבדות, וביקש מאברהם אבינו שישבע שלא כן יהיה עם פלשתים. והא שהקדים לומר אלקים עמך, הוא משום שאמר לו השבעה לי באלהים דייק שיפרש כי נשבע באלהים. ולא כדרך בני אדם שנשבעים בחיי דבר החביב ביותר, כמו שנשבע יוסף בחיי פרעה. וא"כ מצד הסברא היה ראוי להשביעו בחיי בנו יחידו. משום הכי הקדים דבשביל שרואה יודע שאלהים עמו בכל אשר הוא עושה ומוכח מזה שכבוד אלהים יקר בעיניו מכל החמודות שבעולם על כן אני מבקש שתשבע לי דוקא באלהים. ואמר השבעה לי באלהים ובביתו של אברהם הוא אלהי השמים ואלהי הארץ. מה שאין כן במקום אחר אינו מבואר כלל. ולמדנו מזה שהיה בלב אבימלך כי שבועה באלהים יותר בטוח מן הכל. וגם כי אחר שכן אין זה העדר כבוד אלהים לישבע בו, כדכתיב בספר דברים ו' י"ג י' כ'. ובדברינו מבואר לשון **ויהי בעת ההיא** דאף על גב שראה אבימלך כמה חביבות של אברהם לבנו יצחק עד שגירש את ישמעאל בנו בכורו מעמו בשבילו. ומכל מקום ידע אבימלך אשר כבוד אלהים ומוראו גדול מאהבת בנו.

פרק כא, כג

כג וַעֲתָה הַשְּׁבֻעָה לִי בְּאֱלֹהִים הַנָּה אִם-תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵי פְּחָדַי אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-גִּרְתָּה בָּהּ:

ולניני. נין משמעו בן המנהיג מלכותו אחריו. ובאשר לא היה עיקר השבועה בשביל עצמו ובנו לבדו אלא עיקר השבועה היה בשביל כלל האומה והמלכות על כן ביקש עבור בנו יורש עזר. **ולנכדי.** שיהא יורש עזר.

כחסד אשר עשיתי עמך. בעת שאני מלך ואתה גר בארצי ואין אני מגרש אותך, כך: **תעשה עמדי.** בעת שיהא הארץ בידכם לא תגרשו אותנו מכל וכל מן הארץ. ותתנהג עמנו במדת החסד ואהבה כמו שהיו המה עם אברהם.

פרק כא, כד

כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנֹכִי אֲשַׁבֵּעַ:

אנכי אשבע. היה לאברהם לומר כן אעשה אבל דייק בדבריו שישבע. ומובן של יפרש שם אלהים. ומכל מקום חל השבועה כמו שנשבע בשם אלהים. כיון שאבימלך מדבר עמו בזה הוי כעסוק באותו עניין דאיתא במסכת מעשר שני (ד, ז) ובקידושין (ו, א) שאין צריך לפרש ומשום הכי טוב שלא לפרש את השם בחנם. וגם באמת הנשבע סתם הוי שבוע כמו שכתבתי להלן כ"ד ג'. וכן כתיב ביוסף וישבע לו. ולא פירש אבימלך השבע לי באלהים אלא לאפוקי שלא יפרש בנו האהוב ביותר כמו שכתבתי לעיל.

פרק כא, כה

כה והוכח אברהם את-אבימלך על-אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך:
 אשר גזלו עבדי אבימלך. לא אמר אשר גזלו ממנו. שלא בא להוכיח על העול שעשה עם אברהם, אלא על מיעוט מורא אלהים אשר הוא מבקש שישבע בשמו. שהרי עבדי אבימלך גזלו באר, וידוע דמשמעות עבדי אבימלך אינו סתם אנשי פלשתים אלא שריו ועבדיו מנהיגי מדינה, ואם כן הרי זה הוכחה שאין יראת אלהים גם בלב אבימלך.

פרק כא, כו

כו ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את-הדבר הזה וגם-אתה לא-הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום:

לא ידעתי מי עשה. לא התנצל לומר לא ידעתי מזה אלא לא ידעתי מי עשה וגו' שהרי עיקר ההוכחה הוא על אשר נעשה גזלה ע"י עבדי אבימלך על זה השיב שלא ידע מי עשה הגזלה. אולי בא אדם קטן בשם עבדי אבימלך ושיקר.

וגם אתה לא הגדת לי. או אז הייתי חוקר ודורש ממי יצא העול.

וגם אנכי לא שמעתי. מעיקר הגזילה לא די שלא ידעתי אם יצא מעבדי אפילו מעיקר המעשה לא שמעתי שאבוא לחקור על זה.

ושמעתי לפרש כי וגם אתה לא הגדת לי. הוא דבר המלך לפיכך. כתמה עליו מדוע לא הגדת לי. והשיב פיכך וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום.

פרק כא, כז

כז ויקח אברהם צאן ופקד ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית:

ויכרתו שניהם ברית. לבד השבועה בה' שהיה אח"כ כרתו ברית אהבה שאם יעבור אחד הרי זה חוטא בין אדם לחברו.

פרק כא, ל

ל ויאמר פי את-שבע כבשת תקח מידו בעבור תהיה-לי לעדה פי חפרתי את-הבאר הזאת:

כי את שבע הכבשות וגו': ולקח מספר שבע דוקא ולא מספר אחר, ומפרש:

פרק כא, לא

לא על-כן קרא למקום ההוא באר שבע פי שם נשבעו שניהם:

על כן קרא וגו' כי שם נשבעו שניהם. ואם יהיה נותן סך כבשים במספר אחר וקורא הבאר ע"ש אותו מספר, היה מקום לחוש שיגזלו ויקראוהו בשם אחר. אבל מספר שבע ידע אשר יהי נשמר היטב באשר שם נשבעו שניהם וזה יהיה לזכר גם על מספר שבע כבשות שקבל אבימלך מאברהם אבינו ועוד עיין להלן כ"ו ל"ג.

פרק כא, לב

לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בְּבֵאֵר שֶׁבַע וַיִּקְּם אַבְיִמֶלֶךְ וַפִּיכַל שָׂר-צָבָאוּ וַיָּשָׁבוּ אֶל-אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים:
 ויכרתו ברית בבאר שבע. אחר שנשבעו בשם אלהים וחל שם קדושה חזרו וכרתו ברית עוד הפעם, כמו שעשו דוד ויהונתן משום חזוק הדבר הכי נמי כאשר חלה קדושת המקום חזרו וכרתו ברית שם.
 וישבו אל ארץ פלשתים. לא שבו תחלה לגרר בית דירת אבימלך אלא משם הלכו בכל הארץ לבשר את העם משבועה זו כי הייתה נכבדת בעיני העם מאד. ועיין עוד להלן כ"ו כ"ז.

פרק כא, לג

לג וַיִּטַע אִשָּׁל בְּבֵאֵר שֶׁבַע וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם:
 ויטע אשר וגו' ויקרא שם וגו'. כאן קיים דבר ה' והיית לאב המון גוים וכמו שכתבתי לעיל (כ,א) על כן נטע אשל להקריא גם לפני עוברים ושבבים שלא יוכל לגיירם וללמדם תורה, מכל מקום ידען עכ"פ כי ה' אל עולם. ולזה התכלית יצא מחברון למקום מרובה באוכלוסין.

פרק כב

פרק כב, א

א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נָסָה אֶת-אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגִּנִּי:

ויהי אחר הדברים האלה.

ברור שיש שייכות פרשה זו לפרשה הקודמת לה. דבלא זה לא שייך לשון **אחר הדברים האלה**. אבל אופן השייכות מבואר בפירש רש"י בשם אגדה דסנהדרין (פט,ב) אבל א"כ הוא רחוק בזמן זה מזה. לפי הקבלה שיצחק היה בן ל"ז בשעת העקדה. ויש מפרשים שהוא עונש על הברית שכרת עם אבימלך. וגם זה אינו סמוך בזמן שהרי עסק הברית היה בעת ההיא של יצחק וגירוש ישמעאל. ובאמת יש מחלוקת במדרש אם אחר סמוך ואחרי מופלג או להפך. ונראה פירוש אחר הדברים האלה, אחר כל המאמרים והדיבורים שהיה בין הקב"ה ובין אברהם. והגביו לאט לאט מעלה מעלה מתחלה ברכו בא"י וזרע כאפר הארץ. ואח"כ ברבוי בנים ככוכבי השמים היינו בני אדם גדולי ערך. ואח"כ ברכו בעת מילה שיהיה אב המון גוים. שיהיה בכחו להכיר שם אלוה עולם גם לאומות העולם שיהיו מכונים בשם גוים ולא יתגיירו לגמרי, ועדיין היה חסר עוד פרט אשר יבואר. ואחר כל הדברים היה עניין עקידה שבזה נשלם גדלות של אברהם אבינו וזרעו מה שא"צ עוד יותר ומשם והלאה שוב לא דבר הקב"ה עמו. ולא היה עוד עניין והוספה על התכלית הנרצה.

ומשום הכי כתיב **והאלהים נסה את אברהם**. דאף על גב שאין הפסוק יוצא מידי פשוטו שהוא עניין נסיון וכדכתיב ה' צדיק יבחן. ואין לנו להתקשות למה לו לה' הנסיון היודע הכל מראש שהוא הוא שאלת ידיעה ובחירה אשר שגבה מדעת אנושי ולנו לדעת כי גבה דרכי ה' מדרכינו ומחשבותיו ממחשבותינו. בכל זאת לפי פשוטו לחוד הוא מיותר, שהרי אנו רואים שהוא נסיון. אלא יש בזה עוד משמעות, כדאיתא ברבה על זה נסה מלשון נתת ליראיך נס להתנוסס היינו תגביהו על נס. הסבירו חז"ל שבזה הנסיון הגביהו כחו של אברהם אבינו והעלהו לתכלית גדולת האומה הישראלית כאשר יבואר.

וכבר המשילו חז"ל בבראשית רבה כמה פעמים עניין נסיון בשלשה משלים, א' בקדירה שהקונה מנקש על קדירה טובה ולא על רעועה. ב' על פשתן טוב מכים הרבה וכל שמכים יותר משיביו מה שאין כן פשתן רע. ג' על חמור טוב מוסיפים משאוי הרבה ומבחינים אולי ישא עוד יותר.

וענין שלשה משלים. ללמדנו שנסיון בא בשלש בחינות. פעם בא כמשל קדירה שלא בא הנקישה על הקדירה הטובה כדי שתושבח בזה. אלא כדי לדעת כמה חוזק הקדירה. ופעם בא כמשל הפשתן דלא בא הניקוש כדי לדעת אלא כדי להשביחו. ופעם בא כמשל החמור שלא בא כדי לדעת או כדי להשביח אלא באשר יש לבעליו רוב משא ומנסה את חמורו אולי ישא יותר וטוב לו. וכל מה שמוסיף החמור לישא מוסיף בעליו אח"כ במזונו. כך פעם בא נסיון לדעת כח צדקת האדם. וזה נקרא בחינה. פעם בא כדי שיוסיף להצטדק. דאף על גב שבכח האדם מונח זו הפעולה, מכל מקום כל עוד לא בא מעשה לידו ולא הוציא מכח אל הפועל לא נשרש זה הכח אצלו, על כן מביאו הקב"ה לידי נסיון. והוא מתחזק ומוציא מכח אל הפועל ומשריש זה הכח בקרבו. ופעם בא הנסיון לעון הדור. ומטילים על הצדיק משא יסורים ואח"כ מקבל שכרו משלם. מעתה מלמדנו המדרש בפרשה זו שלא נחשוב דזה הנסיון בא כמשל הקדירה לבד בתורה בחינה וא"כ לא נתעלה אברהם אבינו בזה, לא כן, אלא הגביהו הקב"ה כח נפשו הקדושה של אברהם אבינו בפעולה זו וזהו משמעות נסה את אברהם מלשון נתת ליראיך נס להתנוסס ובמה שנשרש זה הכח בנפש אברהם שורש האומה הישראלית, נשאר פעולה זאת לדורות. כאשר יבואר עוד בפסוק י"ז. ועיין שמות ט"ז ד' דברים ח' ב' וח' ז'. עוד יש להעיר הא דלא כתיב הנסיון גם על יצחק שהרי כבר היה בן ל"ז שנה. אבל לפנינו יבואר דתכלית פעולה זו על יצחק בא בשביל ישוב ישראל בארצם והוקבע לחמם ע"י תמידין והיה ראוי להיות כן ביצחק ביחוד אשר בלידתו יצא חוק בעולם כמו שכתבתי כ"א ג'. ולא היה לשם נסיון והרי זה כשאר נסיונות שנתנסה אברהם ולא כתיב בהו שהיה נסיון. אך מה שהעלים הקב"ה מאברהם אבינו הכונה זה היה רק בשביל נסיון.

אברהם ויאמר הנני. הקב"ה לא אמר לו בפעם אחת אברהם קח נא, אלא המתין לו עד שנתיישרה דעתו של אברהם כי הבין כי דבר גדול רוצה הקב"ה לדבר עמו, והשיב הנני. והיה

זה כדי שלא יבהל לשמוע ואלי מפני הבהלה ישיב דבר שאינו מתוקן ח"ו, על כן המתין הקב"ה עד שנתיישרה דעתו.

פרק כב, ב

ב וַיֹּאמֶר קַח-נָא אֶת-בְּנֵךְ אֶת-יְחִידְךָ אֲשֶׁר-אַהַבְתָּ אֶת-יֶצְחָק וְלֶךְ-לְךָ אֶל-אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים:

ולך לך. כבר ביארנו ריש פרשת לך. דלשון לך לך כאן משמעו שלא ידע אדם מזה, אלא בעצמו, כדי שלא יתרבו מניעות בזה הדבר הנפלא, וכן עשה אברהם אבינו שלא הודיע לאדם אפילו לנעריו שהלך עמהם עד שאמר להם ונשתחוה ונשובה. והעלהו שם לעלה. עיין מה שכתבתי להלן פסוק ט' בביאור תיבת שם שהוא נראה מיותר.

אשר אמר אליך. לא אמר בפירוש אלא ממה שראה והבין שהוא ההר ע"י מראה עין וכבוד ה' הוא מאמר ה' והכי מתבאר להלן כ"ד נ"א וכן להלן (כו,ב) ובכמה מקומות.

פרק כב, ג

ג וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת-חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת-שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֶת יֶצְחָק בְּנוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים:

וישכם וגו' בבוקר. היינו תכף לאחר עלות השחר ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ד ד'.

(הרחב דבר: וישכם אברהם בבקר ויחבש. ידוע שיטת רש"י בפסחים וחולין (צא,א) שלמדו חז"ל מזה הפסוק שני דברים, היינו שלא יוצא יחידי בלילה, וגם שאין צריך להקדים ולהזדרז למצוה קודם עלות השחר. והתוספות תמחו על זה שהרי נראה שני דברים אלו סותרים זה את זה. אבל באמת שני הדברים מאירים, דזה ודאי במצוה שהגיע זמנה בלילה מחויב להזדרז ולעשות בלילה, ורק במצוה שזמנה ביום כמו מצות מילה שמצותה בזריחת השמש. או ביעור חמץ שמצותו בחצות היום. אלא שמצוה להקדים הכנות לפני הזמן בכדי שלא יתאחר מעשה מצוה בזמנו, זה למדים אנו שאין מצוה להזדרז להכין לפני עלות השחר. מעתה אם לא היה אסור לצאת יחידי בלילה, היה מחויב אברהם אבינו לילך תיכף ומיד אפי' בלילה. אלא משום שאסור לצאת בלילה, לא חל המצוה עליו עד כדי שיראה את חברו. ועדיין היה אפשר להכין את החמור בלילה, אלא משום שא"צ להזדרז לפני עלות השחר משום הכי כתוב דבבוקר השכם חבש אברהם את חמורו. ועד יש בזה דברים בחבורי העמק שאלה סי' קס"ט).

את שני נעריו אתו. כאן כתיב אתו. ובבלעם כתיב עמו. וכן בשאלו בספר שמואל א' כח,ח נתבאר (במדבר כב,כא) הבדל בין עתו לעמו. דעמו משמע יותר השתוות והתרועעות יחדיו

יותר מלשון אתו ומשום הכי בא ההפרש בזה. שאברהם לא התרועע את נעריו אז כמו בלעם ושאל.

ויבקע עצי עלה. אחר שלקחם חוץ לעיר אז בקע עצי עלה, ועשה כן כדי שלא תרגיש שרה. דזה ודאי שאמר לה שהולך ומוליך את יצחק לתכלית נעלה ולא גילה העניין, וכבר ידוע שאמר לה שמוליכו לבית המדרש של שם ועבר. וכן עשה בסוף כמו שיבואר בפסוק יט ואם כן הוצרך להסתיר עסק בקיעת העצים.

ויבקע עצי עלה. הכשר לעולה, כדתנן במדות פ"ב כל עץ שיש בו תולעת פסול ע"ג המזבח ועוד כמה הלכות יש בזה. וידוע שאברהם אבינו למד תורה ועוד עיין בסמוך. **ויקם וילך.** עד כה הלך מביתו לאט ולא בזריזות שהרי היה לפניו לבחור עצים ולהכין. אחר זה כתיב ויקם בזריזות.

פרק כב, ד

ד ביום השלישי וישא אברהם את-עיניו וירא את-המקום מרחק:

וישא אברהם את עיניו. לא נתבאר נשיאת עין זו למה, אם כדי לראות המקום הלא אינה ראה חושית אלא ראה רוחנית. ובהגיע רצון המקום ית' להראותו יראה גם בלי נשיאת עין. אלא הפירוש שנשא עין מקום כי הציקתהו הדרך מאד, ונוח היה לפניו לגמור אותו מעשה בהחלט. ולא לעמוד בנסיון כל כך וגם כי נצרך לכבוש העניין בפני הנערים ושלא יתקשה גם בעיניהם איה השה, על כן ביקש מה' שיהא רואה. והכי איתא במדרש רבה שהיה נושע בזה ביום השלישי כמו כמה צדיקים שנענו מצרתם ביום השלישי.

פרק כב פסוק ז

ז ויאמר יצחק אל-אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואניה תשה לעלה:

ויאמר אבי. ולא שאל מיד איה השה. באשר הרגיש דבר נפלא ולא מצא לב לשאול כי אם אחרי התבוננות על תשובת אביו אם יהא בהסבר פנים יפות ואהבה. על כן כאשר ענהו הנני בני זהו תשובה מאהבה. עתה שאל לדעת.

פרק כב, ח

ח ויאמר אברהם אלהים יראה-לו תשה לעלה בני וילכו שניהם יחדו:

אלהים יראה לו השה. האי לו מיותר. אכן אין קרבן לשם אלהים אלא לשם הויה כדאיתא שלהי מנחות. והא דכתיב בפרשה זו בשם אלהים. הוא משום שבזה המעשה הוקבע עולת תמידין כמו שכתב בפסוק הסמוך. וזהו טבע פרנסת א"י מאז נברא הטבע כמו שכתב לעייל ט"ו ט'. משום הכי היה הדבור בשם אלהים כמו שכתב כמה פעמים. אבל עיקר המעשה הוא לשם ה'. וזהו אלהים יראה לו לה' ית'.

פרק כב, ט

ט וַיְבֹאוּ אֶל-הַמִּקְוֹם אֲשֶׁר אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים וַיְבִן שָׁם אֲבִרָהָם אֶת-הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת-הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת-יִצְחָק בְּנֹו וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל-הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים:

ויערוך את העצים ויעקד וגו'. כל זה הספור בא ללמדנו. כי אברהם אבינו הבין מדברי ה' שיתנהג בזה כדין קרבן קבוע שעל המזבח בבהמ"ק שהרי אברהם אבינו למד כל התורה כולה, כדתנן שלהי קידושין (סב,א), וידע ההבדל בין קרבן ציבור במקדש בין קרבן במה, וכל דיני תמיד ומצות עריכת העצים אינו אלא בתמיד שעיקרו על מזבח בבהמ"ק. והבין אברהם אבינו מדאמר לו ה' על אחד ההרים וגו', ואי לקרבן יחיד מה לי זה המקום או מקום אחר, אלא הוא ההר שמיוחד לבנו עליו בית הבחירה. משום הכי עשה בזה דין תמיד. ועוד עיין פסוק י"ח. ואף על גב שאין מעלין על המזבח בעוד הוא חי, היינו משום שאין עור הבהמה קרב, מה שאין כן עור האדם שהוא בשר ממש. משום הכי טוב יותר להעלות חי.

ממעל לעצים. על העצים מיבעי, כמו בספר ויקרא (א,ח). אבל על העצים היה במשמע על ממש ולא מעל דמעל משום הכי כתיב ממעל. ללמדנו שהעלהו לעולה ממעל. היינו שפרחה נשמתו של יצחק, והקריבה מיכאל על המזבח שלמעלה. כמו שכתבו התוספות שלהי מנחות (קי,א). ובזה נתקיים דבר ה' כמשמעו, ולא חסר אלא שחיתת גוף יצחק, ובזה בא האיל תחתיו והוחזר הנשמה למקומה. נמצא מרומז העניין בפסוק מפורש למסתכלים בדקדוק הלשון. ומדויק עוד מה שאמר ה' והעלהו שם לעולה, ומה הפסוק חסר דהעלאה זו יהיה שם במקום הידוע להקב"ה. וזה יהיה על אחד ההרים וגו' שמזבח שלמעלה מכוון נגד מזבח שעל ההר.

פרק כב, יא

יא וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי מְלֶאכֶה ה' מִן-הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבִרָהָם אֲבִרָהָם וַיֹּאמֶר הַנְּנִי:

אברהם אברהם. באשר היה אברהם שקוע בהתלהבות המעשה. בהתפשטות כחות החושים כמעט על כן הוצרך להעמידו בקול מרגיז עד שישוב לשמוע.

פרק כב, יב

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי-תְשַׁלַּח יָדְךָ אֶל-הַנְּעָר וְאֶל-תַּעֲשֵׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי עָתָה יִדְעָתִי כִּי-יִרְא אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא חֲשַׁכְתָּ אֶת-בְּנִיךָ אֶת-יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:

ואל תעש לו מאומה. כפירוש רש"י שלא יעשה בו אפילו רושם דם, כמו עניין דם ברית, שאף על גב שאינו במצוה זו כגון שנולד מהול, מכל מקום מצוה להטיף דם ברית. אבל כאן הזהירו גם על זה.

כי ירא אלהים אתה. זה המאמר נפלא. והלא כבר נודע אפי' לכל אדם אשר אברהם ירא ואוהב את ה' על צד היותר אפשר, ואדרבה מזה המעשה לבד לא היה ההוכחה הזקה על

שהוא ירא תמיד את , אחר שבידו להמית גם בלי הקרבת אברהם. והרי מלך ב"ד אם יגזור על אדם לשחוט את בנו אי אפשר להתעקש בזה. אחרי שידע שביד המלך להמית את שניהם האב והבן. אלא עניין הנסיון היה בשני דברים. חדא. שאם מלך צוה על אדם הדיוט שאין לו הכרה ודברים עם המלך לשחוט את בנו, פשיטא שאין לו מה לעשות כי אם לילך ולעשות כדבר המלך, אבל אם יאמר לאוהבו אשר רגיל עמו הרבה. לעשות דבר נפלא כזה, פשיטא שלא יתאפק מלשאול את המלך מדוע ואיך, ואולי ישנה הרצון. כך היה אפשר באברהם שהיה אוהבו של הקב"ה, ומצא לבו לבקש על סדום הרבה, והנה בבוא לפניו גזרה כזו על בנו שהוא כנפשו לא דבר מאומה, והלך ועשה בלי שום שאלה והתמהמהות. ואין זה כמו שהיה אוהב נפלא רק היה עליו פחד ה' כמו אחד האדם, ובדבר שנוגע לנפשו לא דבר מאומה, והוא רבותא נפלאה. ועיין מה שכתבתי בספר דברים ד' י'.

ולא חשכת וגו' ממני. זהו רבותא שנית. ואעם על ואל תעש לו מאומה. כי אם היה מצוה הקב"ה לשחוט ולהרוג את בנו, הלא רוצה ואינו רוצה היה מוכרח לעשות, אבל בצווי ה' להעלות לעולה, ואין עולה אלא לרצון, כדכתיב לרצונכם, וא"כ אם היה מצד ההכרח לא היה יצחק מתקדש לעולה, והיה רשאי אח"כ להטיל בו מום. אבל כאשר היה אברהם עושה באהבה ברצון גמור עד שנתקדש לעולה, וא"כ לא חשך ממנו. ומשום הכי הזהירו שלא יעשה בו מום.

פרק כב, יג

יג וישא אברהם את-עיניו וירא והנה-איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את-האיל ויעלהו לעלה תחת בנו:

והנה איל אחר נאחז. תיבת אחר אין לו משמעות. ופירש רש"י אחר הדברים. וכתרגם אונקלוס. אבל א"כ היה לכתוב אחר לפני והנה איל. אלא קאי על נאחז. שלא היה אחוז מתחלה בסבך. אלא לעיני אברהם ראה שהוא נאחז בסבך. והטעם לפי הפשט שאם ראה איל אחוז בסבך היה לו לחוש שמא אחד מעוברי דרכים האחיזו שם עד שישוב. מה שאין כן כשרואה איל הולך שובב פשיטא שהוא הפקר, אבל א"כ היה קשה ליקח אותו על כן נאחז לעיניו בסבך והלך ולקחו.

פרק כב, יד

יד ויקרא אברהם שם-המקום ההוא ה' יראא אשר יאמר היום בחר ה' יראא:

ה' יראה. מזה המקום יראה להשגיח על עולמו שהרי כאן הוא מקום מלכותו ית' כדאיתא בר"ה (כז,א) שתוקעין בביהמ"ק בחצוצרות ושופר, משום שנאמר בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.

אשר יאמר היום. לאחר מתן תורה נצטוו לבנות בהמ"ק שם ויהיה שם ראיית פנים בעזרה.

בהר ה' יראה. יראה יראה כידוע ריש מס' חגיגה (ב,א).

פרק כב, טז

טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁפָּעֵתִי נְאֻם-ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת-הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַּׁקְתָּ אֶת-בְּנֵי אֶת-יְחִידָךְ:

ולא חשקת את בנך את יחידך. כאן לא פירש ממנו כמו מאמר הראשון, אלא כמשמע שמסר נפש בנו לכבודו ורצונו של הקב"ה.

פרק כב, יז

יז כִּי-בָרַךְ אֲבִירְךָ וְהִרְבָּה אֲרָבָה אֶת-זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל-שְׁפַת הַיָּם וַיִּרְשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֵיבֹי

והרבה ארבה. אין הכונה רבוי בכמות. שהרי כבר נתברך בעפר הארץ. אלא רבוי זה או גדלות הנפש, כמו לעיל (יז,ב) וכאן נתברך זרע אברהם במצות קידוש השם, וכדאיתא בסנהדרין פרק בן סורר ומורה, דישראל נצטוו על קדוש השם ולא אומות העולם. ומובן שאין זה אלא כבודן של ישראל. שהרי לא יבקש אדם שהוא בעל דרך ארץ מחברו שיקטע את ידו בשביל להציל את חייו. מה שאין כן מבנו שהוא אוהבו כנפשו ויודע בעצמו שהוא היה עושה כן בשביל חיי בנו, אין פלא שכמו כן ראוי שהבן יעשה כן בשביל אביו. נמצא זה הרצון מורה על אהבת נפש. שהמה שניהם כגוף אחד. וכל אשר לו יתן בעד נפשו. וכך הקב"ה מצוה את בניו שהמה חלקו ית' ונושאי מלכותו. למסור נפשם בעד שמו וכבודו שהוא חיי כביכול, כדכתיב ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. וכמו שכתבתי בביאור פסוק זה שם ובכמה מקומות. מה שאין כן לאומות העולם שהם נפרדים ממנו ית'. וזכה אברהם במעשה זו ששיגו בניו גדולת הנפש למסור עצמם ברצון בשביל קדוש שמו ית'

(הרחב דבר: וזהו מעלת הנפש שאין גבוהה ממנה. וכמאמר הכתוב תהלים מ"ד כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות, אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר. הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב, כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ואם נפרש כי עליך בשביל כבודך ועבודתך, מה צריך לזה חקירה ותעלומות לב, הלא הכל רואים ויודעים. אלא משמעות עליך דבקים באהבתך בלי תרעומות ומשא. אלא ברצון פשוט. ופי' נחשבנו כצאן טבחה, היינו, נחשבנו בעינינו ובלבנו כאלו אנו צאן טבחה. וליתר ביאור דישראל נמשלו לצאן קדשי ה', כמאמר יחזקאל הנביא ואתן צאני מרעיתי, כפל לשון צאן הוא דהאדם מגדל צאן בטורח רב בשביל חלב וגיזה. אכן כשמזקינים ואין לקוות מהם זה השכר מגדלם לפטום ולשחיטה, ואם יבא האדון לשחוט טלה חלב יכולה להתרעם עליו שהרי היא משלמת שכר הטורח אבל טלה זקנה מוכנת לכך. כך ישראל נבראו לכבודו ית' וכשהן זכאין ונותנים כבוד בתורה ועבודה נקראו צאן מרעיתי שעומדים למרעה ולא לשחיטה. אבל כשאין אנו זכאין לפניו הרי אנחנו מבינים אשר צדיק הוא ה' ומבקש כבודו במותנו עליו. והיינו

נחשבנו בעינינו כצאן טבחה. וע' ס' דברים כ"ט א'. וכל זה הרעיון שבא מגדולת הנפש נתברך אברהם אבינו במעשה זה.)

ואמר ה' שהיה ריבוי זה בשני אופנים:

האחד ככוכבי השמים. הן המה גדולי הדעת שהמה מזהירים בדורם ככוכבי שמים. וגם מזכים את הרבים במה שהם נמסרים ונהרגים על קדוש השם והב' **וכחול אשר על שפת הים**. הן המה המון העם, כשמגיעים לקידוש השם מוסרים עצמם בטוב לב. ובאשר עובדי אלילים נמשלו לימים, כדכתיב בספר ישעיה כהמות ימים יהמיון ובשה"ש כתיב מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. וקאי על עובדי אלילים, והים בשוא גליו נראה כשוטף את החול שסביביו. ובאמת כמה פעמים שוטפים הרבה גרגרי חול לאין תכלית אבל מכל מקום המה משתברים מפני החול. כך לא יוכלו אומות העולם לשטוף את גדולת נפשם וכחם הפנימי. וע' בבא בתרא (ז,ב) שפירשו הכי מאמר דוד אספרם מחול ירבון מה חול מגין על הים.

וירש זרעך את שער אויביו. שער בכל מקום הוא מקום ישיבת חכמים וגדולי המדינה ונתברך שלבסוף יגיע שישראל ישבו בשערי אומות שרדפוהו באיבה.

פרק כב, יח

יח וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעְךָ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ עִקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי:

והתברכו בזרעך וגו'. הוא ברכה בפני עצמה, שישאו חן וחסד בעיני אומות העולם עד שיתברכו בהם.

עקב אשר שמעת בקולי. ברכה זו אינו בשביל שלא חשך את בנו אלא עקב אשר הבין בקול ה' ולמד מדבריו שרצונו לעשות קרבן קבוע כדין במת צבור כמו שכתב לעיל ט' על כן זכו בניו שיהא חוט של חן נמשך עליהם כחוק העוסק בתורה, כדאיתא בעבודה זרה (ג,ב) כל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד כו' וכבר ביארנו כמה פעמים דשמיעה בקול משמעו הבנה ודיוק בדבריו. וע' דברים ל"ב. דמשם למדנו שההכרח לפרש הכי. ועוד עיין שם פסוק כ'.

פרק כב, יט

יט וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל-נַעֲרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל-בְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שֶׁבַע:

וישב אברהם. ולא כתיב ויצחק. כבר ת"י שהובילו לבית מדרשו של שם ללמוד תורה. וקרוב לומר כי באשר סיים ה' עקב אשר שמעת בקולי. התבונן כי כך רצון ה' לעסוק בדברי תורה. ואף על גב שאברהם למד עמו, מכל מקום לענין התבוננות בדברי תורה טוב שיהיה משני מקומות כדאיתא בעבודה זרה דף י"ט א'.

פרק כב, כ

**כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּגַד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יִלְדָה מִלְּכָה גַם-הוּא בְּנִים לְנַחֲוֹר
אַחִיד:**

אחרי הדברים האלה. סמך עניין לזה. דבאמת לכאורה פלא. וכי כך דרכו של אברהם אבינו שהיה מקרב את קרוביו עד שמסר נפשו על לוט בן אחיו. ולמה לא חקר בכל משך הזמן משלום נחור אחיו, והלא דבר הוא. אבל הוא אשר ביארנו ריש פרשת לך, שבדבר ה' לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, נכלל שהוא מוזהר להסיח דעת מבית אביו. ואסור היה לו לזכור מהם. אבל עתה כאשר נתעלה במעלה עליונה שאפשר להיות דבוק בה' ושוב לא היה חשש שמא ישוב למשפחתו. הותר לו לזכור מהם ולחקור עליהם. אז הוגד לו.